

0-16

K34) E Motubatsi
120

$\frac{1}{75} \frac{b}{c}$

1056 (36) KGAOGANYO B O G A R E LETLAKALA

32	Lehu la mohumagadi Selekeng Phaswane Morwamotshe	98
33	Marota dithêpô tša pušô di swarêlwa kaye?	99-100
34	Mothewô wa kgopamô o wa theollwa	101
35	Kgôrô ya Legasa Motodi 'Ben' Sekhukhune	102-103
36	Mararankodi taba tša lesêgô(lesêêgô)	104-109
37	Mokgômana Makgagale Toloka Motsuwane ke bomang	110
38	Mohlakologo go banna-baso	111-113
39	Ke bomang basadi ba mokgôma Phaswane?	114
40	" " " " kgošana Phathudi Morwa- motshe?	115
41	Ke bomang basadi ba kgošana Kgagudi Morwamo- tshe?	116
42	Ya êtwa ke tshadi pele e wêla ka leweng	117-118
43	A mogokong o hlôlêga bjang, o tšwa kaye, keng?	119-120
44	Taêlô ya mohu ga e tshelwe	121-122
45	A maloyi 'malotšana' a kgwaletšo le legabea a hlumiwa bjang naa?	123-126
46	Naa Marota go na le dingakagadi?	127-128
47	Lehowa la letšopja go legaga wa ithera	129-130
48	Sekgolomothwa se nyanyologile, ya bowêla ihoo e a swaa!	131-134
49	A nke o fê tlhathollô ka botlalô: naa phulaša ke'ng?	135-136
50	Borrowešy ba be ba re'ng ka lebêšête go baana?	137
51	A go se phušulwe moagô wa badimo!	138-139
52	Ntlhapiše ngwanaaka - gwa riano tladimothwana	140-142
53	Molwaudutšhi ke bohwa bja sehlogo setšhabeng	143-149
54	Ka mokgômana Morêwane Selai Hlakudi	150-151
55	Bantu Authority ya Mohlaletse (Z M)	152-153
56	Ntswana êtêkêma e dula kae ke'ng?	154-159
57	Ke bomang baekgobošigadi ba Majakane Mohla- letse?	160-162
		163/.....

KGAOGANYO	BOGARE	LETLAKALA
58	Legapu le dutšhi ke kubu ke seêma eng?	163-166
59	Naa kgoši J.M. Mpapô o bušwa kgorong efe Maroteng	167-169
60	Go dirwang mafelelong a kôma go dialoga?	170-173
61	Lehu la motho le tumêlô ya bagologolo e be e le'ng?	174-175
62	Ga itše ya re ke lata naale, ka botudi i tshi- wa mare	176-179
63	A ke o rarollê ka diruiwa le diphôôfôlô fa Sekhukhuneland	180-183
64	Senamane ke ka baka la'ng o le moilwa go di- phôôfôlô?	184-185
65	Pewo ya kgošigadikgolo Mankopodi Thulare Sekhukhune	186

.....

Lehu la mohumagadi Selekeng Phaswane Morwamotšhe

Go a swanêla e bile ke mokgwa o lebanego go laodiša mo go Segopotšô sa Kgošikgolo Sekhukhune sa bobedi ka mohumagadi Selekeng Phaswane Morwamotšhe wa Sekhukhune sa pele. Mohumagadi Selekeng ke morwedi wa mokgômana Makwatanyane Sekhukhune Sekwati sa Thulare wa pele. Morwedie, mohumagatšana Ntepane, o nyetšwe mellotima ke kgoši Morêwane Michael Riba wa setšhaba sa Babinaphuthi. Mohumagadi Selekeng o robetše ka la 31 March 1969. O be a etetše mo lapeng la morwedie ka baka la go se ipshine, gomme ke ge badimo ba mo gopola fawo motseng wa Baphuthi.

Mohumagadi Selekeng e be e le wa moroto wa Maputla a mohumagatšana Mpetšhê Sekhukhune a go nyalwa mellotima ke kgoši Ntwampe Legadimane Mampuru wa setšhaba sa Babinanoko. Monna wa bogologolo o boletše a re: "Mmala wa kgomo o gola namaneng". Gomme e fele ke therešo, botho le boitshwaro bo be bo bonagala go yêna; ka baka lewo phelegetšo ya rena re mo tsebago re re: 'Rôbala ka khutšo go borrhago Mahlako a Dimo a Hlabirwa a Phaahle!'

A Marota dithêpô tša pušô di swarêlwa kaye?

Le ge Marota a Bogwaša a se a nyala mosadi wa kgomo tša mokgobô, gomme kgoši Motodi Sekhukhune a sa phethagatša tšohle ka lapeng la mosadi wa gagwê, ke mokgwa le molaô go dira dithepo ka mo go mohumagadi wa pele go fihlêla a nyalêlwa mmago-setšhaba sa Marota a a Bogwaša, Nabomkoppies No.262, Sekhukhaneland. Se ke molaô le mokgwa wa Sepedi.

(a) Lekgôtla la kgoši le bakgôma le bakgômana, dithepo tša merêrô ya kôma, mellôtima, marumô le ditaba tša bohlokwa: ka moka di setlwa pele ka sephiring goba thopeng, ke lekunutu le:

(b) Lekgôtla la kgoši le bakgôma le bakgômana le dihlogô tša dikgôrô.

(c) Lekgôtla la kgoši le bakgôma le bakgômana le ka moka banna ba motse goba leagô la Marota, go beakanya le go tlišeletša morêrô wo o lebanego pušo ya Babinanoko, e lego Bapedi ba setšhaba sa Thulare.

(d) Pitšo ya setšhaba sa tikologo ya naga ya Sekhukhune: pitšo ye e bitšwa ya 'tlaang ka dikobô' goba ya 'monna o wetše' - ka Sekgowa ke "general meeting". Yôna e fo dula letšatši letee e phatlalalê, mohlomong gatee goba gararo ka ngwaga. Kgošikgolo ke tshwanêlô ya yôna gore a be gôna dikgobokanong ka moka; sekgino e ka fo ba boseipshinwe fêla. Ka tshwanêlê mekgwa le melaô ya Marota, kôpanô goba pitšo e ka thišišwa, goba kgoši ka bo-yêna a beakanya moemedi wa gagwê go tshwanêlô yewo ya setšhaba sa Babinanoko.

Molete-sekuba: serêmô sefe le sefe, ge kgoši e se gôna go poledišanô efe le efe, gomme ge e hwetšagala kgôkgônêgô go rungwa, moswaredi wa sedulo a ka kgina morêrô go fihlêla mongsedulo goba go begêla kgoši mabothata a pitšo.

Seéma sa borakgolokhukhu se re: 'Naka tša go rwešwa ga di gomarê(lê) hlôgô!' Kgoši Sekhukhune wa bobedi ga se a ke a dumêlêla monnaagwe matla a go ripaganya morêrô ofe le ofe wa setšhaba kantle ga gagwê, a re '.. e ka ruta telele' goba bonyatšhi bja tšmalô le matêpê go bjaanabjakgoši.

Mothêwô wa kgopamô o wa theollwa

Ka letšatši la '14th April, 1969', mokgômana James Mabowe Sekhukhune, modulasetulo sa Leolo 'School Board', o laodiša tša kôpanô ya bôna ka lapeng la kgošikgolo Sekhukhune sa bobedi le magoši a masome a mararo pele ga seantlo Mankopodi Thulare, ka la Sontaga '13th April, 1969', a re:

"Ka tša pušo ya mohu Sekhukhune II, magoši ka moka i bile tswêe go neêla kinamêlô le tlhompho go moswaredigadi 'chieftainess' Mankopodi; gomme morwalô woo wa bogošî bja Sekhukhune o godimo ga gago wene - Mabowe tseba: ge bogošî bja mošate woo bo ka senyêga, bo tlo butšhišwa godimo ga gago; bjalege kgopanô(sic) še: 'Leolo Pušôdilete'. Leina le, le mothêwô wa kgopamô, ga o kgopamollwe. Gomme magoši a dumêlêlana . Go kgethilwe boraro bja banna go o kgopamolla lentšu-ina, Leolo. Mokgalabje moruti Motubatsi a re: 'Aowa, leina ga le rêlwê beng ba setšhaba, e sego go rêêla mmoto(hill)! Ke therešo pušodilete ya Thulare ga se ya ke e šatolwa leina, aowa, ga e sale e le bjalo; gomme e fo ba Thulafe-pušodilete. Ga go thêlêgwê godimo ga 'ina la motho. Gopolang go maina a: Sekhukhune, Sekwati, Thulare goba Morwamotšhe. Ke wôna maina a swanetšego pušodilete tša Babinanoko goba Bapedi ba setšhaba sa Thulare - badimo

ba tlo leboga.

Kgôrô ya Legasa, Motodi 'Ben' Sekhukhune

Gwa laodiša mokgômana Mohube S. Sepadi a re: "Marota a Bogwaša le tlile le nnoši, e be e le ka letšatši la Makhutšo (Sunday, 13th April, 1969) ge kgôrô ya Magaseng e be e pharê-lane banna, go tlilo sekišwa molato wa barwa ba mofalaledi morena Mašêšêšê, monna wa Mohlakanô.

Barwa ba monna yo ba rakedišitše morwa wa mokgômana ba ekemišeditše(sic) go bolaya ngwana yo ka mphaka gomme a tšhabêla ka motsaneng wa kgaitšedi; molato e le manyokonyoko o gobane le wa mna. Potomane, kgoši Motodi bjale-ka moahlodi a gokaretše matla a tshekišo matsogong a gagwê e le (a) moadimolato (b) mmatlimolato (c) selêpêmolato ka boyêna. Gomme kgôrôbanna e kgonne senkô; ke ge moetekgôrô a tlo hlaba seêma sa borrawešu a re: 'Le tlile le nnoši Marota a Bogwaša!' Naa ke Sepadi sa kgôrô efe, se kgoši e lego ntonamelato, monna-tlatswa le morêmamolato, aowa Marota le nnoši: mofalaledi Mašêšêšê a remiwa 'Five rand - £2-10-0'; banna ba re mohlôlô! Hleng mokgômana Mabatane Nape o remilwe 'thirty rand - £15' ka molato wa go raka mogogadi ka lapeng fêla? Maisimane ba re go na le 'mal-administration', ke se bonwago mo kgôrông(sic) ya hlôgô ya Magasa-Lepôô; boahlodi bja Sepedi ka mekgwa le melao bo ile le Morwamotšhe Washington Sekhukhune - 1965.

TAOLÔ YA MOLATO:

103 Mo kgôrôkgolo ya Marota mokgwa le molaô wa kahlolo, ge ntonakgolo e aletše kgôrôbanna molato wa basekišane, gomme banna ba o hlahunne, ba o bušeletša gape go tonakgolo; bjalo-ge, ntonakgolo e tlo fihliša melomo ya kgôrôbanna go kgoši goba selepeng, gomme ga e be tshwanêlô gore selêpê le sôna se kgôthakgôthê dikukunwana ge nke di šaletše molatong.

Bjaloge, moahlodi o tlo rêma mohlare a bukile meobu gomme e fofile e tšhabile ka gore o pokapokeditše ka kgabo ya mollô.

Mokgwa le molaô: wa Thulare, ga go tumêlêlô ya gore kgoši goba mokgôma wa kgôrô ya gagwê a rêmê molato kantle le kwešišô ya kgôrôbanna ba sebešo sa gagwê.

Ge kgoši, mokgôma, mokgômana ofe le ofe, a tshela goba go gatikêla molaô woo, o gopolêlwa le go hwetšwa mogatikedi 'mal-administrator'. Motho o bjalo o bônwa mogolema melaong; ka baka lewo bokaone ke motho wa mo-hlahlwa ke batho, ka gobane moahlodi o ithekgile ka kgôrôbanna gomme le kgôrôbanna ithekgile(sic) ka moahlodi. Lebakatelele la masometharo-šupa a mengwaga, a boithuti bja kgôrôkgolo ya Marota, ga ya ba papadišo, i bile mohola lehono.

Mahlong a motho ga go swane le a mpja

Hlôgôseêma se, re kwele borrawešu ba fele ba re kgalemela bošaedi ge re ija re kôna bo-ngwanabo rena, mohlomong re ba hlaswa dibopêgô goba bogojana; gomme borrawešu le bommawešu ba re ruta gore motho ke'ng. Motho ke ngwaneno o phela naye

madutung le mahlokong, mmogo dithabong le mešaparegong; rata ba-geno neng le neng ka mehla ka moka - ba riano. E be e le enngwe taô yewo batswadi ba phegelelago go laya baana(bana) le mokgwa wa go kwêlana bohloko dilong ka moka, dijong le dipapading le go hlomolana meatlwa, le go kgokgoetšana mesepelwaneng ka maswiswana le khirimaneng(sic) ya letšatši go populana.

Batswadi ba re ruta gore motho ga a ngwathêlwê dijo diatleng, ka moka ga e be mahlosolong. Ke mpja fêla e ngwathêlwago; ibile ba kgalemêla go bôna ngwathêlô go yo mong ge sejô se le ka sebjana mahlong a rena.

Bagologolo ba, re ba bone ge ba jela dijo tša bôna mmôgô ka magopo le megopo le dinwêlô ka diatla le mokgoopu o tee, e le teefalô ya kwanô le leratô; e le bana ba mothô le Modimo o tee.

Seêma se, ke thuto ya phagamô go Babinanoko ka molaetša o rego:

"Tloga-tloga e tloga kgale, modiši wa kgomo o tšwa nayo šakeng".

Mogologolo wa bogologolo o laile a re: o bolla(sic) mohlare e sale o monana, ge o leseditše wa kgopama di-naago, o tlo re ge o re ke nakô ya go o kgopamolla wa thôkgêga ka gore o tiile goba o omile.

Mahlong a motho: Ye thuto ke molaô wa pele go bana ba motho leagong la segagešu Marota. Ge borrawešu goba bommawešu ba bone botšopja go nwana wa bona gomme ba mo thokgosetša ka lešapa, mothaetšhi(motheeletši) e fo ba 'ditsêbê di ka be di thibala'.

Kgoši: Kgoši ga e kônana le go hlaswa batho, go phêthagala

seêma sa monna wa mogologolo a itšego:

"Tlou ga ija mere e ya ekapôlêla(sic)!"

Bogoši: Baa ga se ba imêlwa ke bogoši:

- (1) Hlabirwa a Bauba Mankale - Sekhukhune II;
- (2) Hlabirwa Lerutla Phaswa Makwa - Phaswane Nkadimeng;
- (3) Phaahle a Bauba - Ntwampe Legadimane;
- (4) Phaahle a Phaahle - Nkwane Masenyeletše;
- (5) Ngwatô a Bauba a Ngwatô - Kgoloko Kgolane Kgoloko;
- (6) Kanyane a Phôgôlê a Gobêtsê - Komane Mankopane.

Magoši aa - dikôkwane tša pušo ya Bapedi ba Thulare - ba robotše go borraabô ka khutšo le boikokobetšo bja go beya marumô fase a mejanô go fihlêla mmušo wa 'Crown Government' o re: 'Tlišang dithunya'; gomme ba rolêla marumô a bôna le setšhaba sa bôna go mmušo, gomme naga e rôbala, go thelêgwa mmušo wa 'Union Government of South Africa, 1910'.

Mararankodi taba tša lesêêgô(lesêgô)

Naa mararankodi¹⁾ aa ke'ng? E kile ya ba koša e tumilego mo tikologong mehleng ya pušo ya kgoši Sekhukhune wa bobedi, mengwageng ye, 1941-1943; gomme ya binwa ke methepa le methepa ka dilete ka moka, go bupilwe medutudu ya didulo mekgobeng ya metse, gomme beng-leago ba na le lehutšolegolo ba rego le kaka legônônô, ka ngwaga ya ntwaga ya lefase(World War II of 1939-1945).

Koša ye e be e ôpêlwa ba re:

1) Tlabêgô go lethabô goba khuupe.

Mararankodi ditaba tša lesêgô

Ke tlo bolelang!

Ke lle pele le morago!

Se makalwa sa naga goba seka se dirêgago bathong, se fele se gopotša batho go se kilego sa dirêga, nyaaga ye 1968-1969 go kwala ka mehla, ka diatlakamoya tiragalo e dirwago ke ba kgôrô balema(sic) mabapi le kgogolo ya mobu lefase ka matla a pula. Monyanya wo o bitšwa 'celebration of soil feast', o be o dutšhi ngwaga wa bobedi fa Naboomkoppies ka la 22 April 1969; go kgobokanwe banna le basadi le bana ba sekolo.

107 Lehutšo le kaka legônônô, ga e le mobu wôna ka kgogolo ka pula, go phethagala taêlô ya mohlodiranatlakamoka; gomme kôtsê e ka kgônafatšwa go šireletša mašêmô(sic) goba ditselana le maagong a batho ka bobona. Borakgolo ba be ba na le tlhōkō-mêlô ya kgogola dirapeng le mašemong a bōna, eupja e se ka mekgwa ya melaetša ya mehleng yeno; go be go se na kgôrô goba barutiši ba kgogolego ya mobu. Ba leka fêla go šegeletša ka dikgôphane tša mellwane ka gore ba be ba se lemê ka megôma ya lehono, gomme le ditsela tša bōna go sa gōgwê diphōōfōlô tša go panwa; le dikoloyi tša mehlaa ye di se gōna. Gomme ka baka lewo tlhōkōmêlô e se gōna kudu ka lehlakoreng la mobu ka gohle, le ge go se matla a go thibêla mobu, e le se diregilego tlhole-gong ka tlhagô; eupja ke tshwanêlô ya motho go hlōkōmêla mobu. Motho o tlemilwe ke molaô wa mmopi wa gagwê gore a hlōkōmêlê mobu le tšohle tše di lego go wōna, lemoga go 'Genesis 2:8-14'.

Motho o swanetše go hlōkōmêla tšohle 'me segolothata sewo a phelago ka sōna, gammogo le tšewo di lego taolong ya bobotegi bja gagwê, a dilaetšwego ke mmopi wa gagwê. Le ge a se na matla a go laola matla a ~~tlhage~~ tlhōlêgô ya meetse, eupja ka mehla

yohle ya bophelo bja gagwê, a dirêlê bokamoso bja bana ba a ba tswalago. Kgôrô ya thutô ya balema ke ye nngwe ya dithutô tše kgolo kudu lefaseng, ka gore motho bophelo bja nameng bo matleng a bolimi: bjale ka ge mogologolo a boletše a re:

"Šikiša diraa le molapô, mphagô wa diraa ke meetse".

108 Go riano ke gore, inama o leme mobu o hwetše diphidiša nama le madi, ka tšohle dipeu ka mehutahutana ya tšôna, gomme meetse ke mofepi wa tšôna ka moka. Ka moka tše phelago, e lego diphôôfôlô, dibatana, dinonyana, digagabi le ditšhiye le ditšhošwane le tše di lego meetseng le ka tlase ga mobu, bophelwana bja tšohle di fepja(sic) ke mobu o neilwego motho go o hlôkô-mêla neng le neng. Gomme ga e le kgogola ke modirô wa meetse, ditsebagalô tša wôna ke dikhupamarama, rena batho re swanetše go phemêla madulô le mašemo le ditsela tša rena ka go agêlêla le go phušetša mo go senyegilego.

Tlhôkômêlô go naga, dikgoši le setšhaba, ga go lesetšwe go apolêla mobu woo ka mollô, selšpê-thekeng neng le neng banna! Mokgwana woŋ o apoletše dithaba le meboto mehlare, mabjang a hufile, diruiwa le diphôôfôlô di wetšwe ke lekhwêma. Naga ga e tswale, go tswala sa mmušo wa motho(kingdom of ma).

Re na le tsebô gore pula (ke) matla a tlhagô, gomme dinoka ke bahlankedi ba lewatele: ke tšôna di tlišago maudi go leša diphedi ka lewatleng, gomme le ge go le bjale, tshwanêlô ya motho ke go bôtêgêla bodiši bja gagwê go mobu: go lôtêla mehla go ditlogolo le ditlogolwana. Le ge borrawešu ba be ba tseba mohola wa mobu, eupja kgogolô ya wôna tlhôkômêlô e be e se ya tsebo gore o ya kaye mobu woo.

LENANELO LA DIBOLEDI

- (1) Morêna Judah Sekgothe Sekhukhune e le modulasetulo sa tiragatšo go monyanya wa kgogola.
- (2) Moruti Phillip S. Mampuru a ba morapeledi go pulo sebakeng sa moruti Enos S. Ramaipadi.
- (3) Mna. Lucas Makofane e le motsebiši wa baeng.
- (4) Moruti Phillip S. Mampuru a balela kgobokanô go Genesis 1 1 le temana ya 28.
- (5) Diopedi tša Marota Bantu School.
- (6) Mokgalabje Edward M.E. Motubatsi a hlomesetša ka tlhathol-
lelô mabapi le kgogolô ya mobu ka molaetšo boêmô bja
Mohlaleetse go thôma ka ngwaga wa 1894-1969, tshenyegô e
kgolo.
- (7) Mna. Tau, 'agricultural supervisor', a thikisêla fase ka
go bontšha mebala ya nkwê, ditshwanêlô tša motho mang le
mang mabapi le naga bohwa bja diphedi le kgoši ya tšôna
motho.
- (8) Hlôgô ya Marota Bantu School, morêna Madigwe, a êma sebo-
ledi sebakeng sa mohlalobi (inspector) a re: 'Hlako ya
morago e gata mo ya pele e gatilego', ibile ke sewo re
lailwego ke bakgôrô ya dithutô go ruta bana bokamosô bja
bôna mabapi le mobu; mobu ke mme le raare.
- (9) Diopedi tša Marota School.
- (10) Mokgalabje moruti Motubatsi a hlaboša thetô ka Modimotšana
wa noka ya Tubatse, ke gore Sekwati wa pele, kgoši ya khutšo.
- (11) Mantšu a tebogo ka kgoši Motodi Barnard Sekhukhune.
- (12) Thapêlô ya go huna tirêlô le tšhegofatšô ka moruti P.S.
Mampuru - Morêna Boloka Mobu wa Rena.

The Bantu Affairs Commissioner o paletšwe go fihla.

Mokgômana Makgaaga le Toloka Motsuwane ke bomang?

Karabô go putšhišo ye, phetolo e re: borraabo e be e le bo-mo-ja-rre, ke gore batho ba thupilwego ka marumô, gomme borrawešu ba hwile ntweng ka baka la bôna tľhabanong. Bjalege, ba retiwa ka setsopja sa bo-mojarre goba ba bolailego bo-tatane. Ke ka mmolêlô wa borakgolo ge ba bolêla ka mokgwa wa bagologolo go sa agilwe Mogokgomeng Tubatse 1600-1835. Ge go agilwe Mohlaletse, banna ba ba mathupja, ba be ba felwe kgôrwana ya bôna e bego e bitšwa ka Dibilong, gomme leina le, ga se la mathômô mo Mohlaletse, aowaa-owaa! Batho ba ba be ba gafetšwe mokgomamogolo Mojaludi Phethedi Thulare, ge Marota ba sa agile kuwa gaye Tubatse, mong a sa phela Thulare I. Batho ba kgopolwana tše tshesanyana go gopolwa gore motho wa lethupja ga e be mohlakišwa, aowa. Ka mokgwa le molaô wa Sepedi, motho yo bjalo ke bolokwane.

Lemoga: Dihlôgô tša magageno ba hwilego ga go tlo thupiwa motho yo ntweng, anke o gopole Maaparankwê, bawo ba phušeditšwego matšaabeng a dithakadu; hlôkômêla lethupja ke mokgômana mo leagong le ditokelong tša Marota. Se fapanago e fo ba kgati ya kôma(maaka). Mosadi ge a thupilwe kante le monna goba e le mothepa go lubilwe ka yêna, e ba mosadi wa kgoši a tswale bakgôma.

Mohlakologo go banna-baso

Mohlomong mothobophele(sic)¹⁾ a ka lebala tsebô ya ditiragalô(histories), ka ge go ngwalwa tše fetilego le tše diregago, eupja tše se tlaago ga re di ngwale ka gore ga se rena baporofeta!

Segopotšo sa Sekhukhune wa bobedi le sôna ke 'Mathumaganya bokômê bja Mmamaro a Ngwatô a tšhiipa'.

Go kile gwa ba gôna mokgalabje wa Leburu yo a bego a tsebagala kudu leina ba re ke Schoemann. Mohlomphegi yo a kwana kudukudu le kgoši Michael M. Dinkwanyane. Kwanô ya bôna e le ya bogwêra bja go thušana ka tša bôna seeng, gomme rena baana re sa di hlaologanye. Mokgalabje yo a fele a re: "Ons het die land skoon gemaak". Mothobophele a ka gopola gore mohlomphegi yo o be a bolêla metlêae kganthe a šupa therešo ka go thumaganya pušo ya magoši a bathobaso mo Afrika-Borwa. Mohlomphegi morêna Schoemann o be a le pônagalong e ka ba monna wa mphathô wa Makgola, le ge e le Lekgowa, e be e le motho yo bolo, wa ditadišô tša go rereša ka mehla; e le motho yo boleta dipolelong tša gagwê.

Tlhathollô go hlôgô ye: 'Mohlakologo go banna-baso':

Mothalatšana woo, ga se go phoša sebatana, ke go hlaba nare tlhabelong. Bophelo bja banna-baso mo tlase ga mebušo e fetilego, 112 i kile ya ba kgobogô go se na boikêtlô, banna maetong a bôna metseng ya makgowa go iwa ka ditlankana go gopolêlwa bohodu le bonabana; le ge go iwa ka go tsoma medirwana ya ditšhaparêgô.

Mehleng ya mmušo wa 'Republican I', tshwenyêgô e be e fo ba ya bohwêfê, eitše gore Maburu a fenywa ke Maisimane go thelegwa mmušô wa 'Union of South Africa', bannabaso ra ngatologêlwa ra phothokgiša. Mehleng ya mmušo woo, 1910-1950, ge monnamoso a

sa phathekga mmeleng ditlankana tše:

- (1) Setlankana sa letšatši(Special pass);
- (2) Setlankana sa kgwedi(Month pass);
- (3) Setlankana sa bošego(Night pass);
- (4) Setlankana sa mohirwa(Employer pass);
- (5) Setlankana sa Mmušo-lekgêthô(Taxation pass).

Tša kaonofatšana šidii:-

- (a) Lengwalwana la tokologo(Exemption);
- (b) Lengwalwana la phemêlô(Registration);
- (c) Lengwalwana la kôtsana(Extension).

Naa mehleng yeno re ithutang goba re lebogang ka mmušo wo wa Republik II van Zuid-Afrika? Go lebogiwa 'Reference Book' e dirilego mohlakologo woo sekgolomothwane(teefatšo), ibile gape e lebogwa ka go se be mohola go banna fêla; eupja e le mohola bophelong bja banna le basadi. Pukwana ye ya Segopotšo sa Mankale a banna le dikgoši tša Bapedi, e a rereša ga e re motho ofe le ofe ge a se na moênô le mminô ke lešapô
 113 dimpjeng, o fo swana le meetse a mogobe - a tlohkaboêlêlô. Botherešo bja motho ke mminô e lego bohlatse go mmolêlô wa segagabô, gomme bao(bawo) ba gahlanago naye, ba re: kgoši ya geno ke mang. Ge a boletše leina la mong-selete, a tsebagale; gomme a lôtêgê, e be motho wa batho. Re mo kwele kgoši Sekhukhune II a be a re: 'Motho wa batho', gomme go yêna go sa lahlêgê motho, ka baka lewo 'reference book' go ka se lahlêgê mang le mang ba e swerego mahwafeng a bona neng le neng.

Lehono Bapedi ka bophara re ka re re tsene bophelong bja go rereša, ga re sa le kgobogong, re batho bathong, re sepela ka lehlotlwana(walking stick) mosegare le bošego. Megudi e apogile, letšatši le hlabile, koša go binwa sa-mphete, maso-gana le methepa go binwa 'thakamphale'; go yêlwa dikudumêla difahlogong.

Mokgoši wa mogologolo o re: "Belebele tšhieng(sic)!"

Ka moka tše botse e lego mahlatse, khutšo, tokologo, le lehumō, di tlišwa ke boikokobetšo; mofenywa ga a lekane le mofenyi wa gagwê. Re kwele ge ba re botša borakgolo le borrawešu. E be e le sešma-segolo sa kgoši Sekhukhune II ge a kgalemêla mašaele mebolelong ya botšopja lekgotleng goba kgobokanong dipitšong - seremong(goal) sa ditšhaba ke thuto.

Kgaoganyō 40(A)

Ke bomang basadi ba mokgōma Phaswane?

Mokgōma Phaswane Morwamotšhe wa Sekhukhune sa pele, ka baka la ge Segopotšo se se hlologêla kudu go se timetše tsebō ya mohlomphegi, basadi ba gagwê go lokologana ga bona le barwa ba bōna ka kgati šibaa:-

- (1) Diphale, morwedi wa kgoši Phaswane Nkadimeng; mothepa woo o belege lesogana, o retšwe Morwamotšhe, makgoloagwê.
- (2) Mampilo, morwedi wa kgoši P. Nkadimeng. Mothepa woo o belege lesogana, gomme lōna le retšwe Mampuru, ramogoloagwê.
- (3) Selekeng, morwedi wa mokgōmana Makwatanyane Sekhukhune sa Sekwati. Mothepa woo wa bēlēga lesogana; le retšwe rakgoloagwê Sekwati I.
- (4) Thakane, morwedi wa mokgōmana Masenyeletše Mampuru (Magadimane). Mothepa woo o belege masogana a mabedi: 'Go širilwe', ka gore mmago-bona i kile ya ba mamonyadiwa, eupja morwedie o nyetšwe lebōnê go kgōrō ya mokgōma Mašupjwe Sekhukhune Sekwati sa Thulare I.

- (5) Sehorane, morwedi wa mokgōmana Mmotla. Mokgōmana yo o bolailwe ka mpherefere wa makhuduthamagana 1958; mositsana yo go širegilwe maina.

Mokgōma Phaswane i bile mmotegi go mogolwane ka matšatši ka moka awo a a phedilego, 1894-1953).

Kgaoganyō 41(B)

Ke bomang basadi ba kgošana Phathudi?

Kgošana Phathudi Morwamotšhe Sekhukhune ke yēna hlogō-mphathō wa Mangana a Lepōō ba 1904. Mokgōma yo basadi ba gagwē šibaa:

- (1) Marungwane, morwedi wa kgoši Matsobane Mmutle Mphahlele. Mothepa woo o belege barwa baa: Segwarihle le Tsēkē. Kgaitšedi ya bōna ke mohumagatšana Ngwanamohube yo a go bolawa ke lekhuduthamaga la Batau ba Kgaphola - Mphanama, 1966.
- (2) Manyaku(Dikgating), morwedi wa mokgōmana Sepadi Sekhukhune Sekwati. Morwaye ke Mamogudi le bannaagwē.
- (3) Digamele, morwedi wa mokgōmana Kgetshēpē Ramalau Phala; mothepa woo o belege basetsana, morwaye a hlokafala mmōgō le mmagwē.
- (4) Maakgari, morwedi wa kgoši Lehwelere Matlala; mothepa woo i bile Mamonyadiwa; ga se a ke a agēlwa lapa mo Mohlaletse. Bana ba mothepa ga ba tsenywa palong ya bjanabjakgoši; ba ditlogolo tša kgoši Morwamotšhe wa bobedi Maphutha-ditšhaba. Ga e le ka mekgwa le melaō

ya Sepedi, ke tsela ya botšopja, le ge mosadi e le mamonyadiwa, ga se molaô gore kgati ya bana e timetšwe, ke phôšô.

Mokgwa le molaô wa Sepedi: Le ge monna goba mosadi, gwa dirêga bomamonyadiwa magareng a bobedi, bana ba bôna ga ba amogiwe goba go timeletšwa ditokêlô tša boêmô bja kgati.

Ke bomang basadi ba kgošana Kgagudî?

Kgošana Kgagudi 'Mick' Morwamotšhe Sekhukhune yo e lego mošalalapeng, Hlabirwa sebatana sa Dihlwantswaneng tša Makgola a Thaba-Lepôô, o be a nyetše basadi-motlalo, šibaa:

- (1) Ngwanamohube, morwedi wa kgoši Matsobane Mmutle Mphahlêlê. Mothepa woo morwaye ke Phathudi, kgaitšedi o nyetšwe lebônê ke ba kgôrô ya Ba-Serôka, ba kgoši Kabu Serôka, 1938.
- (2) Mareketle, morwedi wa mokgômana Ralekwe Morêwane (Nkwe-masogana) Sekwati Thulare. Mothepa woo morwaye ke Moruthane. Ka ngwaga wa 1958, o ganne go tsêna moferefere wa makhuduthamagana a Mohlaletse; mokgômana yo a ba a tšhabêla Johannesburg, a rerilwe polaô.
- (3) Lephakile, morwedi wa mokgômana Nyaku Phala. Monna o mo tlogetše a sa na le ngwanenyana wa mothepana fêêla.
- (4) Nthekeng, morwedi wa mokgômana Motubatse Malekutu wa kgôrô ya ka Maroteng. Mothepa woo o belege lesogana leina ke Moruthanyane; e be e le yo mongwe wa bahlahleletši ba mpherefere wa 1958.

Ya êtwa ke tshadi pele e wêla ka leweng

Mokgōmana Kgopotšō Seraki wa Sekhukhune sa pele, o kile a raka mogatšaaagwê, mothepa wa mminatau wa kgōrō ya Ba-Kgaphola ba Mphanana, gammōgō le bana, ka ngwaga wa 1967 ka kgwedi ya December. Thakō ye e dirilwe ke kwenalegonyana. Monna yo a rethenya gwa thatafa. Ke ge a phuphutha ka kgomo, bjalo tatago mothepa a dumêla mothepa wa bowa gaye Bogwaša, Naboomkoppies No.262, gammōgō le bana.

Hlōgō-seêma se(sic), ke thutō le molaō wa borakgolokhukhu. Borrawešu ba re laile le go re lemoša kotsikgolo go raka mosadi le bana kantle ga lebaka. Ge mosadi e le lešaedi ga a rakwe, bokaone ke go mo dira mamonyadiwa ka gare ga basadi ba motlalō.

Mokgōmana yo o na le basadi pedi(sic) fêla, ka baka la sehvirihwiri, sa nōkêla phehli, ke ge go hlōlêla botšopja bjo; gomme mokgōmana yo o nyetše pōō morwedi wa Ramaube Mamothame Peetswa. Le ge go tsebja kgošana Seraki e be e le radithethane, eupša yo morwaye o be a sa swanêla; e fo ba gore mmala wa kgomo o bonwa namaneng, bjale ka ge mogologolo a boletše a re:

"E maswi ga e ke e tetswala",

eupša ge e tetswetše e fetiša naale ka maswi. Borrawešu ba laile kgokgothele ka seêma se ka godingwana; gomme i bile sōna
118 ke molaō o mogolo go nyalo ya motlalo le motolo. Ka segagešu Marota, motho ga a rakiwa go se lebaka goba mabaka a itšego, aowa!

Molato wa tlogêlanō ya monna le mosadi borrawešu le kgōrō-kgolo ya Marota, ga e be wa tlhalanō eupja yo e lego mohladi, o tlo hwêlêla bana le matiakathōka; go bonagala gore yo moraki o lemogile goba go botšwa molaō wa monna goba mosadi a nkgago:

Ga di rêngwê kêtaêta!

119

Kgaoganyô 44

A mogokong o hlolega bjang, o tšwa kaye, ke'ng?

Phetolo go hlôôgôputšhišô ye, dilô tša tlhagô ke matete a magolo, ka gore e sale gôna mohlang wola di hlôlwa ke mohlodi wa tlhagô.

Mogokong ke serurulele, se beêla mae, a phaphašwê dibokwana tšê swanago le magakgalana goba diphišana. Bjale diphišana tšê le tšôna di bešlê mae a fetoge goba (a) phaphašwe dirurubêlana.

Mogokong ke lenaba la batho le diruiwa nageng, go dijo le phulo ya dikgomo le dihuswane, le rena re kilego ra diša mehlape ya diruiwa, mehleng yeno re dihlatse tšê bonego ka maahlô ka ngwaga wa 1902, 1933 le 1960. Woo wa 1969 ke maoko, le ge re kwele borakgolo ba re botša ba re mogokong ke lehaba ga o wetšê selete; ba re ge ba sa agile Mosêêgô o kile wa hula temêlô mašemo batho ba phutha diatla, gwa gôrôgwa ba le fêla.

Mogokong o bekilwe ke dinonyana le maakabosane. Ke sejo se segolo go tšona. Ngwageng o welego e ba punô e kgolo gomme e be thušo go mangakahlêgêrê. Re bone borrawešu ge ba o šira-širêla ka mekubêêga mašemong, gomme le mehleng yeno go sa diragatšwa: ka gore motho ga afo o hwa a itebeletšê - go itšano monna wa bagologolo. Hlêgêrê ya go alafa goba go hufiša dibokwana tšê ga se sehlare sa maloyi, aowa. Go na le batho bawo
120 ba se tsebago ba laeditšwego ke bomakgolo ba bona, gomme go putswa ba a putsiwa ka ditebogo tša dikgajana go etša go baupi ba nonyana. Mokgwa ke wôna wa seêma se rego:

"Ga go moswara sebose a sa kego a emona(sic) monwana".

Beng ba sehlare se ba re ke go thabiša beng ba sōna badimo; gomme bonyatšhi go bohle bo seke bo eba gōna. Mang le mang yo a nago le tšhemō, ge a ka gana go ntšha mabejana goba maojana a go leboga, modira-hlêgêrê a kwatša pelašlō go beng leagō, molato wa kgobogō o tlo o rwala ka seroto ntlatla. Goriatšo ke gore motho o lefišwa ga šupa go fetiša kêšlō.

Ngakamerepe mokgalabje Matiê Mamatshiri Makgata o be a alafa ka tshetlo le mologa, gomme a kgobokêla maudi a bešlêlê mahlare a mologa ka godingwana bjaleka dišaa, bjale a gotetša mollō, gomme ge o tuka a tšhêlê tshetlo godimo seši ga se kuwêlêla. Bjale modiredi a tloge tšhemong a sa lebêlêlê nthagō go fihlêla ge a dikêla ka mooto. Kalafo ye, ilêlwa(sic) matša-tši go sa iwe temong, ka mekgwa ya mangaka-mogokong; ke taêlō ye bapetšego le dikōtlō go di-nyatša-mekgwa ya setšhaba.

Mogokong ga e be kotsi e šoro ge o rotogile nakong tša ge mabêlê e le dinokwana-pedi, le ge mabêlê e sale talana a sa kgathola goba magwee; ngwageng owe temêlō yewo go wêlwa ke lekhwema(tlalakgolo), re di bone.

Taêlō ya mohu ga e tshelwe

"Se-gana go botšwa se tlo bōna ka morōpō" -
go itšano mogologolo.

Mohumagadi Maakopi Makgothi Mampuru, morwedie Mošiane o nyetšwe ke mokgōmana wa Ba-Phaša Phokwane gōna mo Mohlaletse. Mothepa woo a phedišana le monna wa gagwê, gomme go le mokgwa wa bootswa owe monna a sa kgodišêgo ka wōna. Ka le lengwe la

matšatši, mokgômana yo a le dilaong a lwalwa(sic), a re go mosadi yo wa gagwê: "Mošiane! Ke ya babja, nka se phele, ke bôna bootswana bja gago le yo monyanana waka, ga ke hwile o lahle mokgwana o dirago ke phela".

Go ile matšatši morwa wa Phaše o bileditšwe go badimo, gwa kgatlêlwa gwa tiwa nxa! Eitše ka morago ga poolo ya meriri(dihlaga), monna yola a bowela bootsweng bjola ka mokgwa wa tsênêlô; mosadi yo a utile taêlô ye, a sa botša motsenedi.

Ka le lengwe mohu a tsoga, a êma dihlogong tša bôna bobedi ba robetše ka mafuri. Ke ge mosadi a tsoša sehlôtlôlô; sa a bôna mogolwane ka mahlô le go mo tseba: ke ge le yêna a tsênwa ke poifô le tshogô, gomme yôna tsela yela ya mogolwane ya ba ya gagwê. "Se gana go botšwa"

122

Monna yo mongwe wa Marota o boletše a re: 'Mohu o boifiwa a sa phuthwa, ge a tsugile ka lebitleng gomme e le serithi go ka ba bjang!'

Bahu ba bowa mabitleng ka dirithi tše swanago le mehleng ya bôna, ke ka baka lewo kgoši Thulare I a nago a laya barwa ba gagwê gore ba seke ba bolaya Makgeru. Naa gwa bônwang lebitleng la gagwê? Ka morago ga fawo gwa dirêgang leagong la Mogokgomeng-Tubatse?

Go kilwe(sic) gwa nyalwa mothepa wa mminanoko, a išwa lebônê la kgôrô ya Babinaphiri(-pshiri), le lônâ lebônê lewo monna a theetšwa ke bootswa bja go swana le bja Mošiane, gwa dirêga pônô yewo. Lebônê lela ya ba khwêla-kgole, le nankhono kgôrô ya Babinapshiri ga e na lebônê la mminanoko - 1958.

"Taêlô ya mohu ga e tshelwe".

A maloyi a kgwaletšo le legabea a hlumiwa,¹⁾
bjang naa?

Kgwaletšo: Kgwaletšo ke bolotšana bjo bongwe bjoo bo dirago ke basadi, ka kudukudu basadi ba nyaalo ya motlalo, ka go phigišana go ratwa ke mogatša wa bôna. Bolotšana bjo ke mosenyaleagô go yo a hloyegilego go fetoga mamonyadiwa(mamonyadiwe). Gopola ge mosadi e le mamonyadiwe, o phela bjang le bana lehwapeng la monna, ge dijo tša gagwê di hlaswiwa, le go ikgonara ka gare ga motse; e le ka baka la bagaditšong goba mogaditšong, gomme masetlapelo aa, a be a le gôna mehleng ya borrawešu. Le mehleng yeno a sale gôna go bawo ba sa kgomaretšego nyalanô ye.

Le ge mo go sa laodišwe maina a bagweletšwa le bagwaletšhi, bolotšana bja kgwaletša basadi ba bantšhi ba dulêla mogatšabôna ka kgotlêlêlô ka go boifa botšopja le kgobošô ya batswadi ba bôna, ka gore mohuta wo wa Babinanoko go hlomphiwa kudu madi le go tswalwa ga bôna.

Naa kudukudu ke'ng kgwaletša? Ke ditšhila tše lešwago monna, go mo retolla leratô la nama go yo mongwe mosadi, ka go mo hlaswa le dijô tša gagwê gomme le maušwana a gagwê a fo fiwa dimpja; le tšôna dilawana tša gagwê e fo ba ditshenkane(worms); le dipoledišanô e fo ba tšôna tša bomphata lehlôyô go mosadi.

Bjaloge, banna ba tsebago e le ba-hlwe-ba-di-bôna, ka tsebô le go laodišetšwa ke bagologolo, ba hlokomologe mokgwa wa motshereanywa, go laiwe morwedi wa Thamaga gore dula fase o je tšhilana tša gago (o) re tuu!

Naa ke'ng mankgapane a kgwaletšo?

Hlôgô ya bolotšana bjoo ke ditšhila tše tšwago ka teng ga mamonyadiwe. Tšona mongweletšhi o fo diša mamonyadiwe fawo

a yago nageng ntshe, bjale molotšana yo a ye a tōpê lerathana a tle a gobanye le tša tlhōyana, a tšhêlê ka motogong(mapooto) a nwago ke mogatšabona(mogwaletšwa); ke moka lehlōyō le tlhasō di midile pelong. Ge a bōna mohloiwana yewo, nke o bōna masepa, le dipolêlwana tša gagwê e fo ba tše nkgago, le ka lapeng lewo monna o fo ēma ka maoto, a goma; ba-kgōrō le ba-motse e fo ba aa-a morwedi wa Thamaga a lahlêga!

Mogwaletšhi le mogwaletšwa: Ga ba sa gata ka dinawō lefase goba mobu, ba gata ka leina la morwedi wa Thamaga ya Mabjana; ka lapeng la mohloiwa tshetlo i(sic) hwile le moludi.

Kgwaletšo e ntlhaa-pedi go mogwaletšhi le mogwaletšwa: ge mohloiwa a ka ba le beng goba batswadi ka gore ga di epiwe molete o tee. Kgwaletšo mafêlêlê a yōna ke go tsenya mogwaletšwa bolwetšhi bja ponang(tuberculosis); ge semetsho se kgolokile ka teng ga mogwaletšwa, le ge go lekwa ka mehlatšhišo, se pale go tšwa ka mmetšong(mogōšlō).

125 Legabea: Legabea ke bolotšana gomme mono gagešu Marota se ka swarwa ke batsibi ba sōna. Ga e le tsebagalō yōna e gōna le ge tirišō ya lōna e sa fetšwe, ga e se fêla go dira mowetša go loša.

Naa go dirišwe bjang leratišo?

Mokgwa wa bagologolo ge go tšwile taêlō goo tsongwa mothepa, e be e re yo e lego hlōgō ya barumiwa a neêlwa moupō wa leagō, gomme e tlo re ge ba batametše motse wo ba o lebantšego, go tlo khutšwa morithing, gwa tsongwa sehlagaga sa nonyana.

Sehlagaga se, ka kudu go ratega sa nonyana e bitšwago hlagahlagane. Bjano ge se hweditšwe, se upiwe, ba gōrōgê nasō se utiwe leobong la kgōrō yeo go gorogetšwego ka ntshe.

Bjaloge, go boletšwe kgopêlô ya bôna, ge ba gomêla gagabo bôna, ba wêlê tsela ba bowêlê gaye; ba tseba gomme ba patile ka lehwafa moupô wa bôna.

Taodišo tša borakgolo, gomme le mehleng yeno magoši a pelotheri ba dira ka gore ga se boloyi, aowa! Ke go hlologêlêla mahlatse: mokgômana Nkgathô Maswikeng Moloke Lesufi, a re: 'mahlatse re ntšha kgomo re a rêêkê go bawo ba a bapatšago. Naa ga o sa rêêkê mahlatse o tlo rêka eng? Mahlatse a hlokwa, ke lehumô ka moka go tsongwa mahlatse'.

126 Legabea²⁾ ke ditirô tša papadi tša Mapono. Rena Marota ga re na tsebô ka lôna. Mokgalabje ngakabaloyi mohu Rampekile Malapane e bego e le mosepidi wa kuwa Swaziland a re: 'Legabea ke dipapadi tša Mapono, lena Bapedi le ka se di kgônê, ga se segagabo-lena!' Rampekile e be e le monna wa mphatho wa Madisa a kgošana Mahlagaume Sekwati Thulare. Mokgômana Mahlagaume o bolailwe ntweng ya 1877 mmogo le kgoši Morwamotšhe wa bobedi le barwa ba Sekwati I ka bontšhi. Bakgalabje ge ba laodiša ka mabapi le legabea ba re: bolotšana bjo bo tseba(sic) ke ba leloko la Ba-Phaahlamohlaka, gomme go bonagala e ka ba therešo ka gore Babinatau ba fihlile mo Bopedi ba sa rwele meriri ya Sepono(iziqolo).

Mokgalabje wa Ba-Tebeila o re, Bapedi ke ge ba sa agile kuwa gae(gaye) Mogokgomeng Tubatse, ke ge kgoši Thulare I a tlo ba bitša barwa a re ke barwa baaka(my sons). Mothepa wa mathômô a(sic) go nyalwa lebônê i bile Lekgolane kgaitšedi ya kgošana Malekutu Thulare Morwamotšhe.

1) hlumiwa - go dirišwa goba go bapadišwa.

2) legabea - setshereanyi goba go gakantšha kgopolo botseng goba bobeng.

Naa Marota go na le dingakagadi?

Borrawešu ba be ba re ga se gwake go eba ngaka goba dingakagadi motseng wa Babinanoko setlogong sa borakgolokhukhu go fihlêla ga go agilwe Mosêêgô ka pušô ya kgoši Sekwati morwa wa Thulare I. Mosadi yo bjalo ga se a ba a ke a eba gôna.

A motho wa mosadi o be a ganetšwa go ithuta bongaka goba bongakabaloyi?

Aowaa! Go be go se thibêlô le ga e le kganetšo, mokgwa wa ba lešika la ba Lellelateng ga ba fiwa tsebô yewo go batho ba sesadi; e be e bônwa botšopja le kgobogo gomme le mehleng yeno go sa le bjalo; ngakagadi ya dikgagara e ka bônwa segoboga le bootswa.

Bongaka bja basadi re bôna Barôka le Batswakô le Makwapa le Mahlakanô, ga e le Marota e ka ba mohlolo ge mosadi a ka laola (ka) dikgagara. Mohuta wa Bapedi ke batho ba go ithata le boitlhômphô ka kudukudu go be go riatšo borrawešu.

E ka ba mosadi wa mokgômana ofe yo a tlogêlago lapa a ya bongaka, segoboga sefe leagong la Babinanoko?

Mabaka a ditherešo ke gore ke gore badimo ba borakgolo ga ba fiwa lehufa la tša mono morago go batho ba sesadi. Le ge borakgolo ba kilego ba tseba bongaka, ga ba ke ba efa motho wa mosadi. Ba fele ba abêla motho wa monna goba motlogolo wa lesogana.

128 Se re gônôntšago(sic) go ba therešo, re bôna ka bakgomana baa:

(1) Mokgômana Matiee Mamatshiri Makgata, monna wa mphathô wa Makgola a Mosêêgô, ba rêtwago ka la 'Dihlwa-Ntswaneng di kgola motse Mosêêgô(Tšate)'. .

(2) Mokgōmana Mafēfē Thibane Mafiri, motlogolo'a Phakane a Dimo a Bohlolo bja Tubatse(bogwaša). Mokgōmana yo ke wa mphatho wa Madisa a Mosēēgō.

(3) Mokgōmana Mamothane Peetswa Mampuru, monna wa mphathō wa Madisa a Mosēēgō(Tšate).

(4) Mokgōmana Rampekile Malapane, monna wa mphathō wa Madisa. Monna yo o be a tseba 'Die goet(sic) trekker, Louis Trichardt'. O mmone ge kgoši Sekwati I a sa agile Phiring ga Masemola, 'Nebo area', 1836.

(5) Mokgōmana Pholo 'Shilling' Malapane, monna wa mphathō wa Mankwē a Bokōmē ka 1883, a kgošana Seraki Sekhukhune Sekwati.

(6) Mokgōmana Sedile Maakomane Mampuru, monna wa mphathō wa Mangana a Thaba-Lepōō a 1919.

(7) Mokgōmana Matsoku Matshi, monna (wa) mphathō wa Madisa a Mosēēgō.

Banna bakhwe e be e le bōna bomankgōkgōthō ba motse wa Marota ka malebana le mekgwa ya dikgagara le merepe, le ge ba bangwe ba kile ba ba gōna pele ga bōna. Bongaka bo a rutwa, gomme dikgagara tšōna di a nošwa, ke fawo thutō ya tšōna e lego e thata ge ba se nago badimo ba mmalebēkō.

Lehowa la letšopja go legaga wa ithēra

Ka mabaka a mangwe motho o lahlēgēlwa ke bomotho, a re ge a dira wa gabō bošula, a se ke a gopola gore bošula bo tlo bowēla

go yêna ka matsatši a mangwê bophelong. Seëma se:

"Lehowa la letšopja, go legaga wa ithera"

ke gore ge motho a gowêlêla a le kgauswi le molapô, o(sic) re 'Hee mošaa!', molapô le wôna o tlo re 'Hee mošaa!' Wa o roga le wôna wa go roga, bjale mošimane a tlale(sic) ke pelo, a roganyetše, gomme mantšu a dithoganyetšo a bowêlê go wene gape ditsebeng tša gago; gomme pefêlô e kokomogê pelong ya morogaki. E le gore lewa goba molapô ga o molato, ke wene o lego borumolane. Se o dira(go) wa geno sôna, o wa itira.

Ka ngwaga wa 1963, lesogana Matshi, morwa wa mokgalabje Mapitike D. Lefagahlêlê Matshi wa mminatau, morwaye o bôna mmutla o letše, gomme go phethwa ka mokgwa wa Sepedi, ibile matiakathôka a tšwa tekanyô ya R140. Gomme ka mokgwa le molaô ba se hlabišwe, lesogana le re matsatši a 'leave' a fedile, o akkofetše modirong wa 'Baas'. Ba Mallêga ba re tswee! Lesogana la sepela le mogatša lôna mohumagatšana Sinna Molohlanyi Setswêkê Phala, ba nangasetše e bile go fedile mengwaga e meraro.

130 Lesogana le dutšhi le kgarêbê(sic) gomme le duletše go šooga phihlwana ya mothepa. Eitše ka ngwaga wa 1965, lesogana la tliša mothepa go batswadi, kganthe o šetše a kgahlane le o mongwe mothepa wa makgoweng.

Ka morago ga lebaka, mokgômana Phala le mohumagadi ba bôna go fihla batswadi ba lesogana, go tlo ikgopolêla tšabo bôna; lesogana le hlanogile, morwa Mallêga le morwedî wa Nkadimeng ba tlo tšeang ba beya!

Ge go tsumišišwa molato wa tlhanogêlanô ka meloko ge e kopanetše tlhalogêlanô ye, ga se ya hwetšwa. Gomme ba Matjie ba phegeletše tlhanogô ya morwa wa bôna. Tlhalogêlanô ye e phethagaditšwe ka ntle ga melaô ya Sepedi le Sekgowa, ka baka la bo-

thôthô bja tatago mothepe, gwa se gopolwe selo ka tšhullêgô ka menyaaga e merarô(sic). Le ga go le bjalo, lesogana a sa tsoma dipute, gomme legogwa le sa gopolwe(dilaô. Mothepe o nyetšwe ka la 26 April 1969, ka lesogana la ga Malope ka kuwa ga Tshune. Lesogana le o nyetše ka melaô ka moka, Sepedi, Sekgowa le Kêrêkê. O hlologêlêlwa boikêtlô le mahlatse bophe-long bja bôna bobedi lefaseng.

Mokgwa le molaô wa Sepedi o ka se dumêlêlê se dirilwego ke mokgômana Phala gore lesogana le hlala, gomme a be a rôbala dilaô mengwaga e meraro le mothepe; gomme sehlagana se pshwatlegile bowêla ga geno nose e fedile, ke segahla fêla, sepela mabose a fedile!

Sekgôlômothwane se nyanyologile, ya bowêla ihoo e a swaa!

Seêma se, ke se sengwe go diêma tša tlhalanô, ge molato o ntšhitšwe, hlame le mogolodi ba lebane ba fegilwe beelo la nganganong; kgôrôbanna e hlamile gomme selêpê se abêla sefoka ka monna a nkgago goba mosadi a nkgago.

Mokgômana Gideon Merwalo Abel Ngake le mohumagatšana Adah Makgalake Edward Motubatsi, bobedi ba nyalana ka mekgwa ya Sepedi le melaô ya nyalanô ya Sekgowa le ya Kêrêkê ka ngwaga wa 1933 gôna mo Mohlalatse. Gomme eitše ka morago ga menyagana ba šetše ba na le digokgolana(baana), ba gapja ke metšhônwana ba thobela sekgoweng, ba hwetša matôgwana mo Brakpan 'location'; ba dula tlêtlênênê mengwaga e metelele(mentšhi).

Ka ngwaga 1956, maebana-pedi a thomile go belaêlana. Ka ngwaga wa 1960 muši wa kuwêlêla. Ka ngwaga woo 1962 ya ba

ditshekišanō kgorong(court) ya 'Commissioner' ya Brakpan. Kahlolo e na le bohlatse gore nyaalanō ga se a(sic) kgaolwa, go hweditšwe gore monna o gapiwa ke go rata go nyala gape; gomme mosadi yēna o sa le leratong. Ke ge selēpē se rēma ka gore: wene monna o tshwenya mosadi yo, tšwaa mo ngwakong, o tlogêlê bana le mmago bōna, ke ba gago neng le neng. Wene mosadi o kwalagetše ga o le mosadi wa dikgomo tša tatago monna yo wa gago; dula ngwakong wa gago, o fêpê bana ba lena, eupja
132 monna yo a se ke a ferehla lapeng la gago, a ikêlê le sewo a se holofetšego, kagobane wene o sa hlaale.

Eitšhe ge morwedie a nyalwa, mosadi a begêla monna. Monna a se tlê a radia a fetêla go boramolaō(lawyers). Bjale mosadi a re: 'Aowa, nna ga ke na matla le matiakathōka a mothepe wo wa rena, ka moka ke tša monna yola waka; yēna a ka dira boethatêlō ka tšōna'.

Bafapani baa, mokgōmana Gideon, o belwego ka ngwaga wa 1910, gomme mohumagadi Adah o belwego(sic) ka la 5 'July' 1912. Bobedi bja bōna ba tswetšhe bana baa: (1) Noma (2) Raphael (3) Abel. Lengwalō la boradia bja mokgōmana Gideon ka boramolaō ba gagwê šelee:

Gerald Kalk Gromer & Howitz,
Box 134,
106 Victoria Avenue,
Brakpan. Tvl.
30th May 1963.

Mrs. A. Ngake,
314 Mogotsi street,
Brakpan Location.
Brakpan.

Greetings,

We have been consulted by your former husband, Gideon Ngake, who inform us that on the 19th instant, an amount of R80.00 lobola was paid to you in respect of the proposed
 133 customary union between our client's daughter and one Sampon Sithole.

It is our client's contention that in accordance with native custom he, as father and guardian of your daughter, is entitled to the lobola in question and you are called upon to effect payment of the said amount to him within seven days from date hereof.

Yours faithfully,

(Sgd)

of Gerald Kalk, Gromer & Horwitz.

Mokgōmana Gideon M.A. Ngake o be a se na sa go etshwarêlêla go phapang ye ya bona, gomme a se na maanō a go ikhunolla gore a nyale mothepa o muswa, kganthe melaō ga e gane; dilō ka moka di phethagala ka kwanō.

Melaō ya lefase ga e ganetše mang le mang go ekgodiša ka ditumō tša nama, ka kudukudu nyalong ya motlalo; ga go motho yo a thibêlago ke molaō: go bonwa barutiši ba dikolo ba nyetše basadipedi le ge go sa bolelwe maina a bahlomphegi bawo mo go kgaoganyō ye. Ibile mokgōmana yo, o ile go monyatšwa a ya a tšeya wōna masome a seswayi a diranta, goo ja le moobeletšane yo muswa; gomme morwedi wa Ramaube ga a na pelaêlō go fihlêla lehono 1969; o sa eme, ke mosadi wa mohu Abel.

134 Le ge se sengwe sa diêma tša borakgolo se re:

"Mpja ya tshadi ga e dule kante ga kgōōthō",¹⁾

morwedi wa Ramaube o phōšō ka go tšeana le monna wa Lekwapa:

go dula naye ngwakong o tee. Bohlôtlôlô ga se botšhepi, ke bohodu, bjale ka ge mogologolo a itše:

"Moja sa gagwê o a utama".

Bootswa ga bo dirwe seala sa bomponeng, ka gore ba bangwe ba geno ba go bcna gore ka therešo o mohlalagadi ga wa hlaalwa, ke wene o hladilego.

Lebaka ka molaš wa Sepedi ke gore beng ba matiakathôka ga ba na tsebô mabapi le Lekwapa lewo, gomme le batswadi le meloko o ba tlogetše nyanyeng o tlo di botša mang ka moswane?

1) kgôôthô/kgôthô - ke mpja ya pholo goba mpja ga e se ya fagolwa.

LEMOGA: Mathomong a ngwaga wa 1964, mokgômane Gideon Ngake o tllile go nna a swere lengwalwana le ngwadilwe ke mokgômana Phethedi Thulare Sekhukhune, le re: "Mna. Gideon Ngake šowe o tšoma dikgomo tša magadi ...". Ke ge nna ke re go yêna, mphe lengwalo la tlhalanô, le swanago le la mohu mokgalabje Petrose Malêpê. Ke ge le hlôkêgê(sic). E be e le ka kgwedi ya March 1964. Ya re ka kgwedi ya September 1964, ka khuduga Loopspruit go tlo aaga mo Naboomkoppies No.262.

= Sekhukhuneland area =

Anke o fe tlhathollo ka botlalo: naa phulaša ke'ng?

Lentšu le, phulaša, ke gore go tšwela thoko goba go ithokola bonnoši goba se se lego nnošana.

Borakgolokhukhu ba retše phatšana engwe ya sebete(liver) ba re ke phulaša, gomme diphidi ka moka tša mmušo wa diphōōfōlō, tša madi le nama, ka moka di na le sebete. Gomme mo go sōna go na le sekobēlwa se tsebjago phulaša. Ge re sa le bašimanyana ba menyagana e lesome-nne, re sa dula merakeng le diruiwa; e be e re ge lebōtlana goba seamollwa se hwile, e re ge se tswilwe ga se ntšhiwa boteng, re laetšwe le go laiwa phatšana ye ya sebete ga iletšwa go fiwa bana. Bjalo re tlabēgē. Ge re le noši namana ye e lahliwa, re e sekenetša re fē mpja, re re ga e lewe ka baka la go se tsebe kiletšo ya yōna go bana; kanthe ga go bjalo, e a lewa. Borrawešu ba sa re hlathollēlē gore e ganetšwa bana ka baka laang?. Ba re re ka tšama re bolabola maka ka sewo re senago tsebō ka sōna. Le ge bana go bešitšwe sebete, mo kgorong, gomme go lewa, ba ka se ke ba thasēla ngwana phulaša. Monna yo bjalo e ka ba letšopja la go bōnwa bonaba motseng.

Gapegape, monna yewo o gopolēlwa boloyi, ke thuuri kagare ga leagō, ge a ka lemogiwa a felē ngwana phulaša, ngwana yewo (a) akgofélwē go amogiwa, go phemēla ngwana yewo boloyi bjoo. Phulaša ga e fiwe ngwana go Babinanoko.

136 Moidišo go namana ye, ke go phemēla ngwana timēlō mehleng ya ge a godile, mogopolō wa gagwē wa lebala magagabō, a tšeeletšwe ke ba-dilete; ya ba khwēlakgolē.

Borrawešu ba re hlatholletše, ge monna a efa ngwana wa ngwanabō phulaša ke lehōyō la go iša lehung; le ge e le ramogolwago goba rangwanago, o hloile lapa lewo le go le timeletša bana. Le ge bana ba tšwaa ka dikgorong tše dingwe go tšo kobēla, sa mathōmō batswadi ba swanetše go hlōkōmēla gore bana ba kobedišitšwe namana tša mehutana efe. Lebaka ke kgōnōnō ya phulaša. Basadi e be e le bōna kudu bahlokomedi go bona bana bjoo(sic), ka gore bana bona, le ge a(sic) felwe lehlōlē, o fo re ke namana

kganthe ke madi fêla. Monna goba motho wa botšopja, bommawešu ba be ba re laya gore re se gadibetše selo diatleng tša gagwê; a gopolêlwa ka mehla bonaba le botšopja motseng wa gabô, ibile e le setšhabjakebana.

"Pinyana ga e re pinng! E kwele ping tše kgolo" - go boletše mogologolo wa gaye Mogokgomeng-Tubatse.

137

Kgaoganyô 51

137

Borrawešu ba be ba re'ng ka lebêêtê go baana?

Aowaa! Lebêêtê ke namana e boletiana, kudukuđu e fele e fiwa bakgalabje ka gore ke batho ba mêênô a bôna a onetšego (wônetšego). Borrawešu ba be ba sa rate kudu go leša bana lebêêtê, ba re boduma bja lôna, ngwana gaa akgofélê selô go rongweng le medirong; ba re ngwana yo o na le madumaima: ge a rongwa o diêga go êmêlêla, bjale ba re mohlomongwe o lešitšwe lebêêtê e sale yo monyane.

Lebêêtê e be e re bakgalabje ba thabile ba efa ngwana ba re: 'Mošaa! Ke rata ge o eba le madulomaima, o dule mo kgorong ya gago; o se sepele le magôrô a magageno!.

Ga go ratêgê go monna gore a be sekobêladitaba dikgorong tše dingwe a sa laletšwa. Monna yo bjalo o hwetšwa bohvirihwiri. Lebêêtê ke nama engwe ye ratwago ke banna; e lewa mmôgô le sebete kgomotlhabja e sa thothêlwa lapeng; gomme mong wa kgomo ke tshwanêlô go ripêlwa ntlhana goba thitwana.

Kgošikgolo Sekhukhune II o be a rata namana ye, e le ye a (e) ratago kudu go dinama ka moka kgomong. Nama efe le e fe e apewa mmutšo wa go swana le lebêêtê ka gore o be a na le mêênô a borihlana - a makopana ka kudu.

A go se phušulwe moagō wa badimo!

Go latêlwa taodišo ya borrawešu, go itšano mokgōmana James Mabowe Sekhukhune le mokgalabje moruti Edward M.E. Motubatsi, April 1969. Re kwele ka banna ba mephathō ye: Makgola a Thaba-Ntswaneng le Makgalwa a Kgono.

Go molaetša woo: 'A go se phušulwe moagō wa badimo', le ge polêlō ye go bowêlêlwa go laodišwa, ga go nyamiše ka gore e bilikiša megopolō ya batho ba kwelego ka ditsêbê.

Mosebedi: a re, bomolohlanyi ka naga ye, ba eme ka maoto go i(sic) dira ripapedi ka baka la matlana aa: 'tribal authority' ye e felwego goya ka magōrō. Kholofêlwana ye i(sic) tiišitšwe, gomme nna ke tshebi ya diraa ga e bolawe - a rianō mosebedi.

Badimo ba pele ba go tiišeletša naga ye šibaa:

- 1) Mna. C.F. van Niekerk (Member Volksraad)
- 2) " F.C. Combrink, Field Cornet
- 3) " O.F. van Niekerk Oson, Interpreter
- 4) " J. Middel Ison(sic), Acting Secretary

Tiišeletšo ye ka matšatši aa: 15-17th November, 1857, 'approved' ka la 9th December, 1857 le 9th April, 1858. Ya ba kgoši Sekwati I o rōbala go badimo ka la 20th September, 1861, a tlogêla kwanō le Maburu a Mašišing le 'Republican' ka bophara mo Transvaal.

Badimo ba bobedi i bile: Queen Victoria - Mosadi-a-ditsêbê le President Paul Kruger; ka ngwaga wa 1882, ba itše kgoši Sekhukhune bowêla lefaseng la gago.

139 Gomme le nankhono naga ye e sa tsebja Sekhukhuneland - bōna mmapeng wa kgatišo ya 1902.

Mogologolo wa bogologolo o tlogetše seëma a re:

"Ntlhomole mootlwa a se ntswiye lenawô".

Ge mmušo lehonno wa Republik II van Zuid Afrika, o fele diletana leagô la go ya ka magôrô, naa ba hweditše Thulare a sa i dira? Lemoga tiišeletšo ye ya pušo ya setšhaba ga e phušule, e kgomaganya Bapedi ka moka go ba dira tsopa la samêntê. Ga e re: kgetloganang, aowaowa! Moênô wa yôna ke 'Onward! Upward! Heavenward!' Ka baka leo mothêš woo ga o agiwe ka samêntê le maswika a sedulameetseng (waterstones). Ge o rêtwa ba re ke tlapa la moriri, ke tlapa la sedulameetseng, tlapa le šitile banna, le šitile bo-Mantlhanyane a bohlohlô bja Tubatse.

Ga go tsebôkgolo e fetago thapêlô e rego:

'Morena boloka setšhaba sa gešu,

O fediše dintwa le matshwenyêgô:

Eee! Se boloke setšhaba sa gešu!'

Ntlhapiše ngwanaaka - gwa rianô tladimothwana¹⁾

Ka kgwedi ya November 1968, mathomong a ge pula e tiiša, monna yo mongwe wa mmapatšamaloyi o fihlile mo metsaneng ya Segolo lebaka le leteletšana. Monna yo o rekišetša mojabatho malopanywa a bo-tladimothwana. Ka moo ba kwanego ka malopanywa aa, moreki mokgômana Matshêhlê, a itelekanya a tseba pheko ye e mo fetšago pelo ka mehla, go mokgômana Malaka. Monna yo wa kgôrô ya Malaka o na le lesogana, o šetše a tsêna thutô e phagamilego ya 'matriculation'. Ke ge tladimothwana a lalêla ngwana yewo tseleng a bôna pula ya magadima e etlaa(sic).

Bjaloge, ka ditirô tša botladimothwana, monna yo Matshêhlê a epadile ka metaga ya magabogabo, bohubeu le bošweu, go

itshwantšha le mebala ya nonyana ye sepelago le maru, e bitšwago tladi ka leina. Ka maleea(maleya) a thutanō ya botladimothwana ke ge a tlo bolaya lesogana lewo ka maletlana awo. Morwa wa mokgōmana Malaka a begwa gore o bethilwe(teilwe) ke legadima - tladimothwana. Eitše ge a bowa tirwaneng ya gagwê, a fihla ka lapeng a re go morwedie wa lethumašana a re: 'Ntlhapiše ngwanaaka!' Bjalo morwedie a ketaketa ka meetse ka sekōtlêlō, a mo hlapiša
141 methaladi ya semagadima, a re: 'Ke upile lehono ke kgaile moše-manyana yo, o be a tlile go feta bana ba rena ka tsebō, ke sa hweleditše tataagwê hlêê!' Seēma sa borakgolo se re:

"Ge o rēma mokabi, wa re ke a lomeletša o sa tsebe mahlogedi a bo-mokabi!"

Mokgōmana Malaka a hlonama, a tia nxa. Barwa Thulare ya ba nxase morwa wa Malaka! Morwa wa Malaka a patlama, a rothiša tshomile le mogōkgō, a re: gale ke gōna ngwanaake a llwe ke feefe! Aowa! Rabatome a sewe! Sebokuboku ga se bone, gomme go bona gōna se a bōna!

Mokgōmana Malaka a bōna monna go mo lediša ka dihlegêrê (letšwaa), a hwetša motsibi wa seragamabwe, a re go itefeletša ga se go šupa motho, ke go forofotša. Mogologolo o itše a re:

"Sethokgwa se tšwa o phuthi ga se tsebiwa(sic), re no fuputša".

Digobanywa le ditometšwa tša bannanna dingakaboloyi, a fêhlêlêla gwa kwalagala seola. Mošimane a re: 'Ariye o ntsumiše ngwanaake, ollwe ke mang? Ntlêêlê naye! A ke mmônê! A ke mo tsebe naa ke mang yo a ntlhobolago? Naa o motho, ga a ngatetše ke ya phothokgiša! Diswarwa ke banna ntlelele naye, le ya mpōna diatla hwafang, ke ekgonere ke mokgwatha o ile phupu gagabō nong bohlobêgō, kuwa Thaba-Magodi'.

142 Ka poolo ya meriri ya mathômô: Ge ditšhila tša pele tša mmolwa
ka tladimothwana

a) lethumašana le digagatletše ka go hlapiša tataagwe
meraro ya metaga; ngwanyana a theogêla bodulabahu:
se re phôrôrô sellô!

b) tladimothwana a palêga magalagapa a nkô, moôkôla wa re
šuthêlêla; a thôma go laodiša ditirô tša gagwê, a re:
'Ke filo bolaya ngwanaake ka re ntlhapiše; ke dirileng
banna!' Gomme le lehono o sa fele a hlaba mokgoši, a
re: ke dirileng!

Ka ngwaga wa 1925, ge morwa wa mokgômana Moukangwe Mphela
a thomile(sic) ke letšwaa - leina ke Ramahuđu - banna ba kgôrô
ya Makgalweng ba re o sa upegile, o be a re go tlo re'ng?

A go tlogêlwê polayanô ya maloyi le le mefolo le ditladi;
a go luwe ka molomo ka gore ka melamo re tla thulana madi.

- Gapa la bokgoši -

1) tladimothwana ke motho wa molotšana a bolaya batho ka meleko
le malea, ka seseseedi(whirlwind), a šikiša kgadimo ya
legadima le kiritlêlô(modumô) wa maru ga a phwatlaganywo(sic)
ke matla a tšhuutlô ya madimo a leratadimeng; bjale a ikalêla
tšhwene ya gagwê. Gomme dihlare tše ga di epiwe moleteng o
tee; ngwana'a tadi hlalefa o rôbêga lefêêgô - go itšano
mogologolo.

Ke bomang ba kilego ya ba dikomosasa : 1880-1968?

Putšhišo ye ke mohola go tiragalô ya Marota ka bophara, ga e sa le kgoši Sekhukhune I a fapana le mmušo wa Makgowa, 1877, gomme pušo ya Marota ya senyêga. Le ge kgošana Mampuru Sekwati Thulare a kile a leka hlêgêrê ya go kgobokanya setšhaba sa Marota, eupja ka baka la mahufana a gagwê, a palêlwa ka gore o be a na le lehlôyô le bonyatšhi go mmušo wa 'Republican(sic) van Zuid Afrika; gomme bonyatšhi bjoo bja bônagatšwa ke tirô ya bonaba ka go tsatsêla morwarragwê, go mmolaya ka ditsotsi tša masogana a ga kgoši Nyabêla wa Letêbêla(sic).

a) Marota a bowetše go thêlêga pušô ya bôna ka kwanô le mmušo wa mofenyi, gwa bewa kgošana Kgoloko Sekwati Thulare ka ngwaga wa 1879, ka taêlô le molaetša wa kgoši Sekhukhune I, ge a le kgolegong Pretoria. Dikomocasa(field cornets) i bile:

- (1) Mohlomphegi morena Abel Erasmus - leina la metlaee ba re ke Matubula tunzana(sic).
- (2) Mohlomphegi morena van der Waahl, gomme ka Sepedi ba re ke Fanêrêbaal. Gôna ke mehleng ya mohumagadi Thorometšane wa bobedi.

b) Ka morago ga ntwaga ya Maburu le Maisemane, ka pušo ya kgošikgolo Sekhukhune wa bobedi, dikomosasa i bile:

- (1) Mohlomphegi morena Armstrong.
- (2) " " L.C. Harries - la metlaee ba re ke Setlabošego. Marota ga ba mo lebale, o be a kwana le magoši ka kudu. Banna bagešu ba Majakane a kgoši Michael M. Dinkwanyane ba mo rêta ka koša ba re:

"Ga e be ke na le maleme,
 A mantšhi a sa balwego
 Nkabe ke rêta kgoši Setlabošego;
 Nkabe ke hlabêlêla bjang!"

- (3) Mohlomphegi Major D.R. Hunt - la metlaee, Raboditsane,
 ka gore e be e re ga swere pitšo, a dula a swere boditsi
 bja kgomo, a epoka(sic) dintšhi ka bjôna. I bile yêna
 homolang boune le mekatêla.
- (4) Mohlomphegi morena C.T.H. Button - la metlae, Mohomolêlê;
 e le malomêlakobong, e le malomaafodiša.
- (5) Mohlomphegi morena Isaac W.S. Driver - la metlae ba re
 ke Modimonthuše. Mohlomphegi yo a re thuša go kgale-
 mêla kgošikgolo go swara dipitšo tša setšhaba ka
 matšatši a disontaga.
- (6) Mohlomphegi morena F.W. Joubert - la metlae a retšwe
 ke Sekhukhune II a re ke Sekgapo; ke gore motho wa
 lešaapa gomme a kgalemêla go iša batho therešong; ke
 yo mongwe a sego a ba le bosodi mo Sekhukhuneland.

Dikomosasa ba retwago ka maina a metlae ke gore ba kile ba
 diêga tirong ya bôna ya bo-'Sub-Native Commissioner' goba 'Addi-
 tional Native Commissioners' gomme setšhaba se ba tlwaetše le
 go ipshinwa(sic) ka bôna. Lemoga yo morena Cecil Thurston
 Harld(sic) Button a ba a iša mkgôma Stephen Mogase Sekhukhune
 sekolong sa kêrêkê ya 'Anglican Church of the Province of South
 Africa' toropong ya Johannesburg. Mohlomphegi morena F.W.
 Joubert ibile(sic) komosasa ya mathômô go beya sedulo sa bogoši
 145 mo ka semmušo: re bone ka kgošana Washington Morwamotšhe
 Sekhukhune Morwamotšhe ka ngwaga wa 1945.

c) Dikomosasa ka pušo ya morwaredi kgoši Morwamotšhe šibaa:

- (1) Mohlomphegi morêna F.W. Joubert
- (2) " " Akaron
- (3) " " Durnon
- (4) " " Gordon
- (5) " " De Lange
- (6) " " Alfus
- (7) " " Thorp
- (8) " " Lizamore. Mohlomphegi morena

Lizamore leina la metlae la Mootlwa-wa-mosêlêlêlê o ithetše ka noši. Marota ba Mohlaletse ba re ke Mantšhohlong, ke gore o hweditše mabothatha a makhuduthamagana a Mohlaletse ge ba sa phegeletše matepsaana a go gana boipušo. La Mosêlêlêlê lona o ethetše Bogwaša (Naboomkoppies No.262). Mohlomphegi yo Marota a Tubatse ga ba mo lebale; gwa nyamiwa kudu ge a tšhentšhwa le ge mmušo o sa laletše.

Molwaudutši ke bohwa bja sehlogo setšhabeng

Tlhamollo ya hlôgô ye ka godimo mabapi le lentšu le, molwaudutši, lenaba leagong la setšhaba ke ge motho a sware bohlewele bjo, gomme a bo dire bohwa go bana ba gagwê mohlang a ehwa.

Mokgômana Siliias Maila wa leloko la Babinatau o kile a hlatholla maka a Bapedi-kôma a re: 'Ge nkaba le bana ba masogana, nka ba onaletša ditšwara ka moka; eupja ga e le kôma nka se onaletše ngwanaake'. Mokgômana yo a bolêla ka ge a bone banna ba motse wa Marota Mohlaletse ba hlokofetše kudu go ntšha bana ba bôna thutong, go ba gapeletša komeng; banna ba šulafaditše difahlogo ka ngwaga wa 1928. Go kile gwa ba gôna mosadi wa

kgôrô ya Matubeng a Sekhukhune wa pele. Mosadi yo e be e le
 thuuri ya bohewele bja molwaudutši, gomme a tiya ditšhwene a
 ipshina. Mosadi yo ina la gagwê ke Mante, serêto ke Hunadi.
 O be a nyetšwe ka mošata, ke mosetsana wa kgôrô ya ka Maroteng,
 o hwile a ratile morwedi, mosetsana Kodulakae, a nyalwa ke
 mokgômana Moruthanyane Kgagudi Sekwati; ka ngwaga wa 1924 morwedi
 a swarêga a re o tšhêlêla moruti Motubatsi bohewele bjoo ka teng.
 Ke ge moruti a mo raka ka lapeng a be a falaletše thuto, a šetše
 147 a le mphaatong wa bone, ka mo sekolong. Mogologolo wa bogologolo
 ba re a na a gakolla bagologolo ba gabô a re:

"Mabala a kgaka a bonwa dikgakaneng".

Ka ngwaga woo 1969, go theeditšwe ka ditsêbê morwedi wa mokgô-
 mana wa kgôrô ya Babinaphuthi; ngwanyana o ithatharatha o
 dikilwe ka patogeng, o phura diphata, o re: 'Joo! Nna joo-oo!'
 Ke dirileng ka bolaya mogatšaaake ke forwa ke motho joo! A re
 mo tšhêlêlê ka bjaleng a hwê ke setlaêla o rota a robetše; o
 go segiša batho!'

Molaodiša-tabamahlomola o re motho yo goba lesogana le, e
 be e le yo mongwe ka gare ga masogana a dibereki(dišomi), lapana
 la gagwê le kgôdiša meetse; gomme go bônagetše lehu la yo morwa
 a Mminaphuthi ke pelokgolêlê. Ga e le bolwetšana bja tlhagô bja
 dilôrô gomme a thêlêlwê ke mohlapologô, ga se mathômô ka yêna,
 ke sebaobê se segolo; bokaone bja kalafô ga e fo ba go lemogwa
 ke batswadi: ka gore monna goba mosadi ge a na le sebaobê
 tswaaleng, mogongwe o lahlišwa go nwa kudu bjalwa bjo bja sega-
 gešu ka gore bo na le mohlapologô kudu. Bjale o itiretšeng
 morwedi wa Mmanapjane a lehlômô; šibawo banna ba go dikile ka
 ntlhohlong ya Thabatswereng, mong wa bohewele o phamphetša
 magoswi, o re: 'Sešane sa basadi; wa nkgwaêla ngwanyana yo!'
 Ee! Tšhipa e hlapile ka nakedi, lehođu le swarwa ka morwalô, ka

gore ke wene Mminaphuthi o tantšwego gomme Babinanoko ba hlapa ka a mašweu.

148 Borakgolo: re ba kwele ba hlaba seëma ba re:

"Ga di lle magô nageng a šôka dinaale" - ke gore, batswadi goba ba-leloko go kwiwa bohloko.

Mekgwa le melaô ya borakgolo: Ge lesogana goba mothepa o golofetše go tswalweng gomme dibopong tša popêlô go se kgôlôfalô go tšôna. Motho yo bjalo ke motho ka go rereša, ga go bosodi go yêna, le ge e ka be kgôlôfalô ka dikotsi, le ge a lumilwe ke mmutla goba moopa, o a nyalwa gomme tšohle di tlo lemogiwa ke batswadi mmogo le ba meloko. Go šitwa ge lesogana goba mothepa le/o tshereane ka baka la boloyi goba bohodu.

Difofu: Motho le ge a belwego(sic) a foufetše, o nyalêlwa mosadi goba basadi, re kwele borrawešu ba re laodišetša ka kgoši Moukangwe, morwa wa Thobejane, ge a be a belwego e le sefofu a se na maahlô, eupja a nyalêlwa basadi ba motlalo, a ba a tswala kgoši Mohube a bego a rêtwa ba re: "Thaga-e-tala Mohube-a-Seôpêla". Mmagwê e be e le mothepa wa bôna ba ba kgôrô ya Seôpêla ba itshamilego ka Thaba-Leolo, a nyalêlwa mosadi wa kgomo tša setšhaba.

Bolwetšhi: Bolwetšhi bja tlhagô ga bo fo lebêlêlwa, bo a katanêlwa, e sego go bolaya. Ge e ka be motho ge a babja a bolawa, dingaka tša Babašweu le Babaso di ka be di se gôna lefaseng.

Basenyi-matšwa: Ge e ka be thuto ya dihlegêrê tša tshenyêlêlô ya matšwa e kgônêga, e be e dira mohola ka gore e dumeletšwe ke Mankale, kgoši Sekhukhune wa pele.

149 Mmadi: Mmadi goba babadi ba kgaoganyô ye, ba kwešiše tlhathollo ya hlêgêrê ya go senya letšwa, ga se mathômô ka Mankale a Matube, Sekhukhune I, aowa! Ke gore kgoši ye, yêna o be a ratile go fediša baloyi ka go ba bolaya, gomme Marota a re:

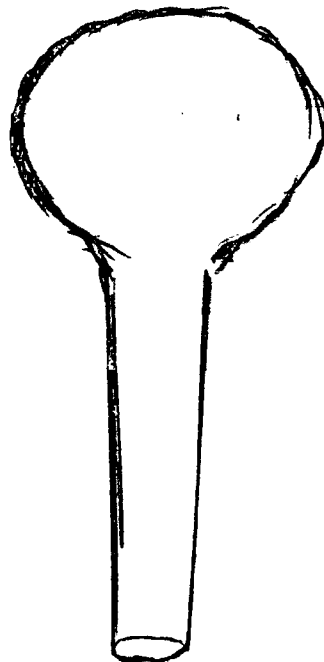
"Tlou ga ija(sic) mere e ya ekapolêla(sic)".

Ke ge le yêna a lemoga mohola wa tshenyô ya letšwa, a kgodišêga. Le nankhono boetefeletšo go fuputšwa ka lôna. Ka gobane ga go šupiwe motho ka monwana goba ka leina, e fo ba ntsumiše ke ekgonere(sic), aa ke amogiwa ke mang hlôgô ye ošu(sic); mphumule megôkgô ke mmônê le magagešu ka moka.

Majakane: A gôna majakane ba sa emego tumelong ya therešo go ebangedi ka taêlô e rego: 'Le se ke la etefeletša, molefeletši ke nna' - go rianô Jehofa Ramatla-ohle.

Ke yôna ye: Fig.1:

Tulamuši wa go fofotša baloyi, yewo kgotla la bakgôma le bakgômana ba ilego ba eletša Seaala-kukuta(sic) gore: 'Tlou ga ija mere e ya ekapolêla!' Gomme Mankalê a thaetša, gwa tšwelwapele ka go senya matšwa.

Le nankhono ba hwêlwa ba bantšhi, Majakane le bawo e sego Majakane; barati ba letšwa ba re: motho ga a hwe a etebeletše, ke tlo ya Borôka, go na le banna bawo ba tlo go

ntshenyetša hlêgêrê le nna ka tseba se se ntelego(sic). Ka kgonthe go taboganwe, mosadi a kwale a hlaboša mokgoši a re Joo nna! Ke dirileng ngwanyana! A laodiša ditsela ka moka le mohlahledi wa bohlewele gore o kgopetšwe goba o rumilwe ke mang!

Ka mokgômana Morêwane Selai Hlakudi

Mokgômana Morêwane o belegwe ka ngwaga wa 1879; o bileditšwe gaye badimong ka ngwaga wa 1964. E be e le wa mphatho wa Matuba

a Thaba-Lepōō, wa Sekhukhune wa bobedi. O be a rēta lebaki
(lebake) a re:

"Ke dikatakata-dikata!
Ke ditlabaro-ditlabakêlô!
Ke dilô go ja ke banna:
Tšabo Mapurunya aa;
Seleme sa Morwakōma".

Mokgōmana yo e be e le yo mongwe wa batsetametse, a rwele
botsetedi bja tatagwê go metse ye: Ba-Mohlala la(sic) Jan
Lekêntlê, le Mahurane Mohlala; gomme metse mebedi ye e be e
bušwa kgorong ya Hlakudi, ke gore Mapitsing. Mokgōmana yo e
be e le motho wa boiphoforô, a sa rate magang a mašata, ge a
tlišitše basekišane kgorong, ge molato o fedile o be a fo re
thwii, go lebanya kgorwaneng ya gagwê Maebe. O be a sa lemo-
gêgê bonwi bjala ka baka la go fele a široga mahoweng, le ge
e be e le mokgogi wa lebake(patšhi); gomme a fo bōnagala ka
go segiša babolediši go yêna, a fele a re: 'Ke ditlabakêlô,
ke dikatakatiša motho, tšabo Morwakōma ...' ke gore morwa wa
Radingwana. E be e le monna wa go rata khutšo: ka 1958 o be
a se na lehlakore le a emego ka go lōna, a re 'tše re di bone,
go fo hlwa go le bjalo!'

151 Ka ngwaga woo, 1957, mathomong a wōna, nna ke etetše
kgorong ya gagwê go ngwadiša bana go pukupedi tša 'Birth &
Death'. Ge re laodišetšana tša go se kwanê ga Marota, o ile
a re go nna: 'Bauba a Ngwato! O se ke wa tsena ka lehlakoreng
le ganago molaō wa Makgowa, Makgowa ba fentše botatago mosegare
o monana taadi e amuša tatšana - Sekhukhune I a swarwa, a
lahlêlwa kgolegong; gomme le lehono ba bangwe ba tlo swarwa ba
lahlêlwa kgolegong o tlo bōna!'

Bjaloge, taš ye ya gagwê, i(sic) ntirile gore ke ngwale leina le phelo ya gagwê mo segopotšong sa hlōšgō-mphatho wa gagwê wa Sa-Matuba a Thaba-Lepōš, Mohlaletse.

Ditaêlō tša mokgōmana yo wa Hlakudi di be di fo swana le tša kgošikgolo Sekhukhune wa bobedi ge a laya bo-kwago le bo-sa-kwego ka malebana le Makgowa aa; monna wa Mašabêla o be a re: 'Ke ditshêhla, ke marakalala-tšhibogo, ke maila-pudi e tshêhla; ke Makgowa aa motholwana wa hlōšgō, ba rego šabašaba la lewatle ke swikeri'. Serêtō se, se be se rêtwa ke mokgalabje Kgalagadiše Mašabêla, a rêta komosasa Raboditsane, Major D.R. Hunt, ge a tšwile go kgobokêla lekgêthō la kinamêlō go mmušō wa 'Union Government of South Africa'. Go be go inamile banna ba kwelego ga di galaka tša ngwaga wa 1877: Makgola, Madiša le Makwa ma-rêma ka dilêpê ba Morwamotšhe Maphutha-ditšhaba.

Bantu Authority ya Mohlaletse

Vooruitzicht,
Molebeledi Halt,
Private Bag 570,
Middelburg. Tvl.
25 April 1969.

Moruti Edward Morêwane,
Naboomkoppies,
c/o Marota Bantu School,
P. O. Box 36,
Burgersfort.

Madume Bauba,

Ba mmašo ba makala ga Maloke a sa ahlola le go bea mašemo mola e le lekhuduthamaga(rebel). Ke be ke na le morêna Mabowe Sekukuni(sic) mono malôba, a nkanêgêla tša 'Bantu Authority' ya Mohlaletse. Aowa, Magakala, Dinkwanyane, Mamone, Madibong(Kgolane) - re a kwana bjalo; ke go botše ge Marentšêrê le Makhuduthamaga re bowelana. A ke o mphe madireng a lefase gore a reng? Mono pula e nele kudu. Dumediša kgoši Motodi Sekukuni le ntona Mabatane Moruthane. Mogwahle, tsebiša mohumagadi D.M. Motubatsi gore mokošana Malau, tatago Makgolo, leina la mmagwê ke Madigoke a Phala Matata a nyalwa ke Mna. Matshehle ka Magabeng(mošate wa Moukangwe kgoši); a tla a (sic) tswala Malau

Tama! Sgd Z. Makgata

Naboomkoppies,

8 May 1969.

Headman Z.M. Makgata,

Vooruitzicht.

Ngwato a Dimo,

Phetolo go lengwalô la gago la 25 April 1969, borrawešu ba re laile ka seëma se:

"Lahliša mpja e sa nya!"

Maloke o neilwe matla ke mang go ahlola melato le go beya mašemo go dinagana tša go rêkwa ke setšhaba sa Bapedi? A nke o butšhiše 'secretary' go 'Bantu Affairs Commissioner' ya Nebo mohlomong o ka hwetša mangwalwana a bompholotšane. Se tsebago

ke nna ke ditaêlô tša ditokêlô tša batho ba kgethilwego ke pitšo ya dikgoši le setšhaba: ga go motho ofe le ofe yo a ka ahlolago molato polaseng ya Bapedi a sa bewa ke 'General Meeting of Chiefs & Tribe'. Ra ya nonyana yewo o e tanye.

Ke Bauba a Ngwato.

(sgd) E.M.E. Motubatsi

P.S. Ka mekgwa le melaô ya Sepedi, kgošikgolo Sekhukhune II goba Thulare I, ga a na tokêlô go ahlola molato kgorong ya ga Manyaka a sa gafêlwa ke motsetamogolo wa kgôrô ya Marota, yewo(sic) a beilwego ke yêna Thulare le setšhaba. Ge a ka dira bjalo, e ka ba go gatikêla molaô(mal-administration).

(Sgd) E.M.E.M.

Ntswana-êtêkêma(sic) e dula kae ke'ng?

Ge re butšhiša borakgolo putšhišo ye, ba be ba re kgalemêla ba re: 'Mošêmane-ee, o tlo ba le matetswana a seleka a ôba melato!'

Le ge kgalemêlô e rianô, re sa kwešiše ka baka la bonnyane, gomme e le therešo ka gore re be re le matšobupjwa gomme i bile re sa bupjwa.

Ntswana-êtêkêma ke seêma, ke taêlô, ke keletšo, ke kotsi, ke molaô ibile ke moreô goba molekô wa lehlohloilane. Borrawešu re ba bonê ge ba reya dihloraa(meer cats) ba jeletša difu ka marula a ditšhaleli, bjale ba tanye dihloraa ka gore di rata

marula le go gonya mōōkō kokong.

Dilo ka moka lefaseng ge o rata go di tanya, jeletša morêwō wa gago ka sejō; ge o ka jeletša ka mollo gomme muši wa kuwêlêla go laetša gore lehu le moola, go ka se batamêlê selo morewong wa gago. Bjale, o tlo bonwa monna yo lešilo banneng goba basading. Lentšu le ba rego go bôtêga, le tšwa kaye? Le tšwile gōna mohlaang wōla wa go se bôtêgê: le itšego la re: 'Ke go buditše gore o se ke wa si ja!' Botse le boreledi bja thola mahlong, mabose a kgopolo ya dikganyogo pelong, ditokêlō ga marula ka moka a thabana goba sethokgwa se e le a gago; boanoši le boeketlo kgafelong ya ngwana molato.

155 Ntswana-êtêkêma ke go tshela molaō woo o laetšwego gore o se ke wa o taboga, ka gore mohlang o tabogago o tlo hwa lehu. Banna ba difilosofi bangwadi ba ditiragalō(historians) ba re ruta le go lemoša bohle ka tše di fetilego le ka tše di bōnwago ga e le morêwō go mang le mang; bawo ba sa phelago lefaseng.

Monna yo mongwe wa barei ba dinkwê ka 'slagyster' ya megatêlapedi e itše ge a feditše morawō, a re ge (a) kgolakgolêla, a lebala, a gata lehlohloilane, gomme molaaba wa tšhipi wa mo tanya leoto tee, a dula bošego ka moka a hloka mohlakodiši molapong o mongwe gōna mo thabeng ya Leolo. Eitše gare ga mosegare ka letšatši la bobedi, a hwetšwa ke barwaledi ba dikgong. Gomme batho ba e le basadi, ba palêlwa go tanyolla, ba bowêla gaye go hlabila banna go hlakodiša motanywa. Bjale ka hwetša mogogonope o ipahlile ka lefêgō, ntswana-êtêkêma a mo ngametše ka potaana, 1920, gōna mo Sekhukhuneland.

Borumulane, mahlanjana, merebana le maradia, ke bommamoratwe a(sic) ntswana-êtêkêma. Ba bolo le baikokobetši le bainamêlataêlō ba tsebja(sic) babotegi gomme ga ba na mangalatsepa.

Mogologolo wa mofilosofi: o neile tlhathollô a re: moputšô wa bonyatšhi ke tlaišego bophelong go bohle ba sa inamelego taêlô goba ditaêlô tša batswadi le baditana ba dithutô le mmušo goba babuši ba naga.

Ntswana-êtêkêma: Monna yo mongwe wa moporofeta mehleng ya kgalêkgalê o itše a fihla motseng wa barei ba gagwê, maseanyana ba re go yêna: 'Mohlanka wa Modimo, lehu le ka pitšeng!'

156 Rena ga re fahloga, re thomile go tseba botse le bošaedi, borrawešu re kwele ba re bjalwa ke sejo sa lethabo la batho ba bagolo, la banna le basadi. Eupja mehleng yeno ga go mogolo, ga go monyane. Aa ke yôna thutô ya mangwalô goba tšwêlôpele ya mehleng yeno? A bohlale bja lehono bo feta bja monna yo a go aga arêka, yewo ya go lôta diphele ka moka go hweng ka meetsefula? A tšwelopele(vooruitgang) ya mogologolo yo a go bopa mmoto wa Babelê a re o tšhabišetša setšhaba setšhaba ntshe ge meetsefula a mangwe a tlile?(Genesis 11:1-9).

Ntswana-êtêkêma ya mehleng yeno ke bjalwa bjoo maatla, ka gore banna le masoganyana ba ithêkêla ka tokologô ka tšhêlêtê yewo ba e bêrêkago ka matla a bôna. Bjaloge, tšhireletšo ya tshenyêgô ye, go masoganyana a mengwagana e masomepedi ga e kgônafale batswadi ba ekgonere gomme go llwa sellô sa joo! Joo! Re tlo re'ng bana ba buswaa joo! Gale ke gôna ga naga e senyegile!

Nna nkile ka bala ditiragalong e lego dipuku, tše go fetilego mengwaga ya dikete tše šupilego(7,000 yrs); tša mebušu e kilego ya ba gôna lefaseng, eupja ga se ka ke ke bala mo go rego mmušo wa makêtê o bile matla ka go thêwa ka bjalwa; borrawešu ba be ba re ke maaga-a-golla, ke mmamoratwe wa mašaedi.

Naa e tlo kgonagala paralamente(sic) ya maloko a dihwiri?
Naa Lebowa tiiša dilaš(sic) dikolong tša 'A' go fihlêla seremong

157 o reng? Kgaoganyô ye, 56, ke mphô e bohlôkwa go Marota-boteng, ke ra Babinanoko bawo ba sa na lego kgopolwana ya gore borra-wešu e be e le bagale ba theko ya lerungwana. Lerungwana le mosêbê le seletswana sa magagane di fetile le beng ba tšôna; lena le namêla thaba e telele bja yôna boswango(sic) le Ararate; gomme thaba yewo ke thuto go masogana le methepa go thelegelo bokamoso bja Babinanoko.

Thaba go(ba) mmoto wo namelwago woo, ga go fo tsomêga maaparathaba fêla goba maaparankwê fêla, nnang. Moše(Moses) e be e fo ba yo mongwe wa ba-leloko la wa morwa wa boraro go ba Jakobo. Ke ganana le kgopolo e rego go ka rutwa bjaanabja-kgoši, bogoši bo ka kgôna go aga pušo ka setšhaba, gomme setšhaba le sona se tlo kgôna go aga bogoši ka kgoši; lebônê le mahlatsê le matla a pušo ke thuto.

Le ge lentšu le, thuto, ke sa le phakologanye, eupja mang le mang o na le tsebô gore thut(education) ke selo mang goba ke go re'ng. Anke ke le sêbêlê: boota bjo bo kilego bja foraforetša magoši a naga ye ya Bopedi ka gore ba be ba sa holofetše kôma, ba re go rutwê ngwana wa kgoši fêla wa lapa la timamellô: kganthe ke go phuthêla lešikišiki ka lethebong. Mogologolo o boletše a re:

"Leihlwane letee le hloilwe ke dilabi" -
ke sewo lehono re lego sôna Marota.

158 Lemoga, o hlôkômêlê boota bja Marota a motse wa Mohlaletse: go išitšwe kgoši Thulare II a nnoši, gwa tlogêlwa mphôhlô wo wa masogana, baaroši ba re ke tshwanêlô le toka go rutwe ngwana wa ntlokogolo e be moka. Bjale re itiretšeng ka masogana aa:

- 1) mkgômana Kgolane Sekhukhune wa mphathô wa Mangana
- 2) " Ramphelane " " " " "
- 3) " Sebope " " " " "

4)	mokgōmana	Nkwane	Sekhukhune	wa	mphathō	wa	Mangana
5)	"	Sehlophê	"	"	"	"	Mabjana
6)	"	Mosehle	"	"	"	"	"
7)	"	Mašupjwe	"	"	"	"	"
8)	"	Moleke	"	"	"	"	"
9)	"	Phethedi	"	"	"	"	"
10)	"	Sekwati	"	"	"	"	Mabjana
11)	"	Mameetse	"	"	"	"	"
12)	"	Mabowe	"	"	"	"	Magasa
13)	"	Motodi	"	"	"	"	"
14)	"	Matšhile	"	"	"	"	"
15)	"	Morwamotšhe	"	"	"	"	Makwa
16)	"	Kopjane	"	"	"	"	"
17)	"	Kgobalale	"	"	"	"	"
18)	"	Makwatanyane	"	"	"	"	"
19)	"	Kgoloko	"	"	"	"	"
20)	"	Malekutu	"	"	"	"	"
21)	"	Ngwanatsomane	"	"	"	"	"
22)	"	Mogase(Stephen) ¹⁾	"	"	"	"	Magasa
23)	"	Peetswa	"	"	"	"	"
24)	"	Leseilane	"	"	"	"	Makwa
25)	"	Motubatse(Bokgobêlô)	"	"	"	"	Madima
26)	"	Sekgothe(Judah) ²⁾	"	"	"	"	Makwa
27)	"	Sebošego	"	"	"	"	"
28)	"	Mamogudi	"	"	"	"	"
29)	"	Komane	"	"	"	"	Mangana.

159 Ka moka ke barwa ba Sekhukhune wa bobedi gomme ga go mohola woo a diretšego bontšhi bja bōna ga e se Thulare fêla ka kgapeletšo ya kgoši Phatudi Matsobane Mphahlêlê; gomme a lefišwa molato wa masome a mane a diponto goba £40 sterling.

- 1) mokgōmana Mogase Stephen, o hweditše bokaonana ka thušo ya mohlomphegi morēna Cecil T.H. Button, a mo romēla sekolong sa 'Anglican Catholic Church of the Province of South Africa', motseng wa Johannesburg(town).
- 2) mokgōmana Sekgothe (Judah) o hweditše tlhabanêlō ke mogo-lwane morēna James Mabowe (No.12) le thušanō ka mohumagadi Victoria Thorometšane Dinkwanyane.

Lehono 1969 bakgōmana ba ke maahlō le dikgopolō di rego: bana ba Hlabirwa, emang le tiise(sic), motse wa rraweno o se ke wa senyega leina ra kwērwa ke bagaditšong.

Ke bomang baekgobošigadi ba Majakane Mohlaletse?

Go be go fetile masome a mararo le motšo o tee ga motse wa Babinanoko o agilwe Mohlaletse, ge maahlō ka moka a bogēla boekgobošigadi, e lego mahumagadi aa: (1) Elizabeth Tshumo Ramahlodi Mahlanya; (2) Maria Thobanye Radingwana, ka ngwaga wa 1936, ge basadi ba malapa ba tlogēla bana dikgogweng le botatago bōna, ge ba ekwa moropa wa Masoka a Thorometšane II o kगतinya ka moeleng wa Mohlaletse Leotswana, go kwalagala mekgoši ya bo-Maseraa le Sešane sa basadi, o re: 'Belebele komeng mankgabothumaša!'

Baekgobošigadi ba tšwa sa ntlhwa dilaong ba tlogetše banna ba apotše methuhlō(dirōkō tša sejakane), ba re: 'Aowa-gê! Le nna ke sa yoo bōna le go tseba kōma ya basadi, e lego kōma-kgolo mašupjane'. Ke ge ba theogela mothepa; ge ba etahletše, la kwala lentšu la mmagokōma, la re: 'Ke bafe bawo?' Phetolo ya re ke Elizabeth le Maria ba-ila-kōma gomme lehono ba hlanogetše bojakane, ba rata go bolla kōma ya Moukangwe wa Diala; ba botšang-kolobe-tlase-mohlomelong goba mothalading(tatelanong): ba se tlo kgōtlêla kōma(sediba), ke mankga-pêlêgō!

Seëma: 'Hloklo(sic) nkong - mathaka a e bōna!' Ba i(sic) rupile(suffered) Masoka a Lepōō, lesome le kgwedipedi. Eitše mohlant e alogago, methepa e tlotše khulwana(letsoku), e le
 161 letšatši la pogêlō maragō: methepa e hunetše maboole dinna-
 neng, go laetšwa gore wa mafuri a magolo ke mang, ke gore bonang
 ke mang yo a re fetago ka marago a magolo! Babogedi e le bojane,
 masogana le tšhemane go tllilo bōnwa yo a fetago ka moka ba
 mphathō ka marago(izibunu) ke morwedi wa mang; gomme ba lōkō-
 lōgane ka kgati ya go tswalwa ga madi a Serota ka dikgōrō
 tlhatlamanong ya tšōna. Bjaloge, bafelegetšhi babo re-boneng
 ba ba swaretše dintepa go ya bokgojana bja seripa goba seripa-
 gašana sa mmaêlê. Tšatši lewo ke la monyanya wa maahlō, ka gore
 monna wa bogologolo o itše:

"Mahlō ke diala ga a tšeye sa motho".

Difotlegadi ba re ka tshebong: 'Ba sa upegile hlē, ngwane di-
 masepeng baa, ba goboša kōma ya Moukangwe, ba tlogêla banna
 dilaong; mankgalekgeswa aa!'

Go kgobotlwa bo-tlhokamaêmō bawo monna wa Dihlwantswaneng
 a bego a re ke maiyêtê, ke gore batho ba lefaufaung, ba se nago
 therešo ya mmala bjale ka ngwanamaleobu ngwanpjaile(sic)(verkleur-
 mannetjie/chameleon or turn out coat). Mafêfa, digoboša leagong
 kōma ga se ba e hwetša goba go bōna se ba se hweditšego mothubêla-
 boota; moputso ke go laetša bana le banna marago ponaponong.

Baaroši, batho ba mohutana woo, ba na le matlana a memoya
 ya timetšo setšhabeng, re bone ka ngwaga wa 1958, ge kgoši
 Morwamotšhe le seantlō Mankopodi Thulare Sekhukhune ba hlanogetše
 162 therešo, ya ba motse wa Babinanoko wa wêla kotsing: le nankhono
 hlōgō tša banna di theogetše bodula bahun ; gomme madi a bōna
 a fetogile meetse mogobe tlhōkaboêlêlō. Setšhaba sa Thulare sa
 lahlêla bodibebg bja noka ya Lekwa, dikudumêla tšhêlête e ka
 kago dikete tše senyane sa dipōntō (£9,000) le nankhono ile(sic)

go bompholotšane abo maja ka leleme, bothitšelwana a lehaanō,
ba rego morēna fo o fa nna ke nnoši! Lehono go phethagetše
seēma sa mogologolo wa bagologolo ba kuwa gaye Mogokgomeng
Tubatse, se rego:

"Hlwašla itše(sic) ke lebelō!

Mohlaba wa re ke nabile!"

Phōkgō ya dingwadi ya bogologolo go ekgwadi yabo Mateu, o
ngwalšla setšhaba sa gabo a re: 'Let us lay aside every weight,
and the sin which doth so easily beset us; and let us run with
patience the race that is set before us' - Bala go Hebrews 12:1-.
Ye taō e malebana go setšhaba sefe le sefe; manganga le boikgo-
dišo le mereba ke dikginō le dihlahlēla-kotsing le timelong.
Molaetša ka boekgobošigadi, ga ba sa bōtēga go bojakane, ke
dihlwamelomong ya bagaditšong, ke mahlaswa a kwērwago neng le
neng mathabong; le ge go hlabiwa metlaee le diēma. Ke bomoja-
kgogo ba rego o a etshēsēngwa o re a diphofa k'o beya kaye.
Bjale ka ge leru le apogile ka la 24 Jan 1969, go akgofélwē
potegong melaong ya Mmušo.

Legapu le dutšhi ke kubu ke seēma e'ng?

Seēma se sa borrawešu, se na le thutōkgolo go bakwi le
bahlokomedi le go batho ba pelotheri; eupja go mawatla ba fo
lebēlēla kubu godimo ga legapu; bjaleka kgoori e bona mae
gomme e sa bōnē mootlwa. Go nyenkula seēma se, le go rarolla
mabothata a sōna, ke go fa molaetšo wa therešo e kgauswi ka
mokgōmana (mohu) Jacobus Manonke Mpapō; yo e lego mofalaledi
fa ga Sekhukhune. Monna yo re laodišetšwa ga e be e le yo mongwe

go Matšhakane bawo ba go thubêga mehleng ya mpherefere wa Mapotokisi le Manuqusi; gomme yêna a thobêla thokweno(sic) ya Mašišing mehleng ya pušo ya Maburu 1854(Republican van die Volksraad van Lydenburg). Eitše ka ge e be e sa le lesogana, a thwalwa modirong wa potegong le boikokobetšo, wa bodišana bja badiredi goba boforomane, moo a go rêlwa leina la Manonke, ke gore ka moka. E be e le ge a bitša badiri tirong, a re 'O zani nonke', gomme Bapedi ba re ke Manonke.

E be e le m(m)otegi go mohlomphegi morêna Piet Swart, mong wa naga ye bitšwago Rietfontein(Kgautšwana); bagologolo ba be ba re ke Mahlatsweng ka gore ke naga ya dikenywa tša mahlatswa, le mehleng yeno e sa fele e gopolwa ka serêtô see:

"Mosadi wa mahlatsweng o itše ke phutha thethô,

A phutha bošacdi; a re dihlahlara di fete di (m)pônêla".

164 Mmadi wa kgaoganyô ye a lemoge ga botsebotse gore bafaladi ka moka ba Matšhakane le Mahlanganô e be e le batho ba se nago kgošana goba moetapele mo tikologong ya Lydenburg, gomme mokgômana Jacobus Mpapô ka la Manonke le go bôtêga ke Mmušô wa Maburu go fihlêla ka pušo ya Maisimane, ke ge a tla fiwa tihômphêgô gore ke 'chief' J. Mpapô Manonke. O phagamišeditšwe sedulong se ka baka la pôtêgô le kgôtlêlêlô go ditaelong tša marêna a gagwê e lego 'field cornets' ba tikologo ye; go fihlêla nyageng yeno go setlogolo sa gagwê, 1969.

Legapu le dutšhi ke kubu. Mengwageng ye, 1900-1909, morôlê wa masogana le methepana bawo e sego Matšhakane, gôna mo 'Mission Station' sa Berlin Church, go be go bapalwa ka košana yewo go gopolwago gore ke botšopja kganthe ke go se tsebê mmolêlô wa Matšhakane, ba re:

"Manonke ke Lekwapa! Manonke ke Iehlakanô!"

Koşanyana ye e opetšwe kudu mehleng yewo, e hlatlêgôla go se kwane ga Marota go Matšhakane goba ka moka Masêgatsêbê. Bjalegê, go be go se kwanô makgatheng a Chief Michael Dinkwanyane le chief Jacobus Mpapô; go be go šetše ya mêânô fêla ka baka la boteefalô bja borapedi.

165 Ka ngwaga wa 1906 karoganô ya rotogêia ruri, Marota a tiiša go itshetlêla, go rêêka polasa ya Boomplaats e lego dimaele tše selêlago go tloga toropong(Lydenburg) - naga ye e rekilwego go mna. Jan 'Disosa Mareane'. Mehleng yeno polasa ye, Boomplaats, e šatotšwe(fetotšwe) ka ye bitšwago Sterkspruit, Phiring, Sekhukhuneland area. Ka moka baagi go khudugetšwe go yôna 1950. Dikošana tšela tša go ôpêlwana di fedile, Marota a chief Michael Dinkwanyane le Mahlakanô go agilwe mmôgô ke šêbêšêbê le tša magadi ke matswerere!

Chief Jacobus Manonke Mpapô mehleng yewo ya thêkô ya dinaga, le yêna ka boyêna ke ge a rêêka polasa e bitšwago ka Seburu ba rego ke Aapiendoorraai, maruping a mogologolo kgoši Thobejane le Thaga-e-tala Mohube a Seôpêla. Mehleng yeno polasana ye e bušwa ke motlogolo wa gagwê; yôna e ukametše noka ya Tubatse. Motlogolo yo, o phidišana ka boeketlô mmôgô le Bapedi le Batswakô le Barôka bawo ba dulago naye - le ge e se bareki gomme ke kgoši ya bôna bošego le mosegare go fihlêla lehono 1969.

Ga e sa le go tloga ka ngwaga woo, 1964, ba lahliwa ba tšwago 'Mission Station', ya ga moruti wa kgaie wa Berlin Church, ke bôna ba se nago boipshino le pušo ya Marota, gomme ka baka lewo ibile(sic) ba khudušwa Naboomkoppies No.262, ba agile mošola wa noka ya Tubatse. Ba na le boikgudišo gore bôna ke Mahlakanasêlê a mohu chief Manonke, ke bathwana ba dithethana, moêtapele wa bôna ke malomêlakobong, o lemogiwa fêla ke bahlwabadibôna. Ka mošono Marota a dutšhi mmôgô ka boipshino bja

kagišanô le mehuta ye:

- 166
- a) Maswatse ka malapana a bôna;
 - b) Matsulu " " " "
 - c) Mapulana " " " "
 - d) Mapaye " " " "
 - e) Mahlankane " " " "
 - f) Batswakô " " " "
 - g) Barôka " " " "
 - h) Bakwena " " " "

i) Marota ka mošate wa bôna wa Magaseng goba Magasa e lego hlôgômphathô wa Magasa a Thabe-Lepôô. Ga e le ka lehlakoreng la thutô ke kgodišêgô e kgolo gomme go bônagala le bodumedi e tlo ba sediba goba mohlaka wo go tlogo kwala mekgoši ya digwêgwê ga di hlalalêla pula tša medupi le diretla.

Pušô ya kakaretšo ya Afrika-Borwa: e thelegilwe mobung o botêêtê, meôbanare e tagile dithaga di aga dihlaga, monope o hlakêlêla letsôba le diakô tša lehlakanoaka, mono khwiting ya Bjobcpholo bja Phakane a Dimo bja Bohlole bja Tubatse.

Legapu le dutšhi ke kubu, ke seêma sa ke(sic) borakgolo-khukhu, ka kgonthe le tla hwetšwa le budule le na le mabose; molemi wa tšhemo a le nywanywetšwa ga a lekgola manaaleng.

Boikokobetšo le pôtêgô ke sefoka go mesepelelong le medirong. Yo bogale ke motho yo a botegilego go tše ~~kgôlô~~ nyane pele, go fihlêla go tše kgolo: o tlo botêga go tše kgolo bjang o paletšwe ke go bôtêga go tše nnyanyane?

Naa chief J.M. Mpapō o bušwa kgorong efe Maroteng?

Morēna Jacobus Manonkê le balatedi ba gagwê ba be ba bušwa ka kgorong ya Makgoleng a mokgōmana Tsêkê Morēwane Sekwati, le mehleng yeno e sa fele ba tsetêlwa ke barwa ba gagwê: yo mogolo wa bōna ke mokgōmana Makwatanyane Tsêkê Morēwane(1969). Lesogana le ke yēna a go tsogêla mokgōmana Kgobalale Sekhukhune Sekwati ka lerumō a ekemišeditšê(sic) go mmolaya, gomme a palêlwa a se hlabe tlhabelong, ke ge makhuduthamagana ba tšhaba.

Mohu Manōnkê e be e le monna wa go bōnagala boitshwarō, ka ge e be e le motho wa go bōtêga go Makgowa, kganthe o na le sehutla ka pelong ya gagwê, gomme sōna se bōnagetšê gore a fetša thêkō ya nagana ye ya gagwê.

Mokgalabje yo o be a na le barwa ba bedi e lego Nnapō le Keresetiana yo monyane, bana ba thethō, gomme sehutla se le godimo ga yo mogolo e lego Nnapō, leletla le le go Keresetiana; gomme go kwalagala lehlōyō la ge yo mogolo a nyetšê mosetsana wa kgōrō ya ba leloko la Malapane, ba lešika la Mapulana gomme yēna le mosadi ba sa rate, ba ratile ge nke a ka be a nyetšê Lekwapa la gabo bōna. Bjalege, nyamišō pelong ya gagwê go midile kgethologanyō ye. Ke ge a tlo neya tokêlō ya maatla go yo monyane le ditshwanêlō ka moka; bjalo yo mogolo a phaêlwa ntle, ya ba ngwana-lehlaswa.

E fele mogologolo o rerešitšê ga a itšê:

"O se bñê thola boreledi, boteng bja yōna bo a galaka".
Mokgalabjê a širêga le go se gopole mantšu a mogologolo a go eletša mang le mang mo lefase(ng), a itšego:

"Ke tšwile go mmane,
 Ke sa khuparêla selo
 Ka seatla, gomme go
 a bônagala ke tlo bowêla
 Gape moo ke tšwago:
 Ke sa swara selo seatleng".

Mokgalabjê le mogatšaaagwê ba biletšwa gaye badimong. Bjale morwaye wa moratiwa le mogatšaaagwê bobedi ba latêla tselakgolo ba se na sešanasatlaatswa, bjano malapa gwa phêthagala seêma se:

"Morakadi laêla matšaaba morago, melete pele i(sic) šibile;
 morago mabowêla bjang!"

Bjaloge, morwa wa mohlaswiwa e lego mokgômana Hendrek Nnapô Manonkê Mpapô ke yêna a dutšhago(dutšego) setulo, a tsebjago ke kgôrô ya Sekhukhuneland area ka la chief H.N. Manonkê. Ditirô tša mmopi wa batho ga di fetšwe. Ka letšatši la '10th May, 1969", e bile la polokô ya mmaagwe morwedie wa kgôrô ya BaMalapane. E be e le modumedi kerekeng ya 'Evangelical Lutheran Church'. Mokgekolo yo o felegeditšwe ka mokgwa le therešo ya Sejakane: magoši, baruti, barutiši le setšhaba. O robaditšwe ga botsebotse mobung mo Apiesdoorndraai makgohlaganyane le toropo ya Burgersfort, khwiting ya noka ya Tubatse. Bahlomphegi ba magoši e bile baa:

169

- 1) kgošigadi Victoria Th. Dinkwanyane;
- 2) kgoši Legadimane Ntwampe Mampuru;
- 3) " Michael Morêwane Riba;
- 4) "
- 5) mokgôma Judah Sekgothe Sekhukhune;
- 6) mokgômana Mahlagaume Seraki Sekhukhune;

badiredi ba poloko lebitleng:

- 1) moruti Philip Sehulêlê Ntwampe Mampuru;

- 2) moruti Enos Sejakadume Mokwale Ramaipadi;
- 3) " Malapane;

basadi ba 'Women Missionary Society':-

- 1) mohumagadi Dorothy Maletsiri Morêwane Motubatsi;
- 2) " Engelina Sehulele Mampuru;
- 3) " Meriam Mamphedi Sekgothe Sekhukhune.

Phelegetšo e be e le ya sedumedi sa makgonthenthe, ibile(sic) go tlile le 'Father' wa 'Roman Catholic Church' wa gaye le magae a tikologo ya Dilokong, le baratiši ba dikolo tša tikologo ye. Setšhaba se tlile ka tlhomogêlô ya pontšhō ya kagišanō. Ga e le mapheko(bar) a bokêrêkê(denominationalism), eupja leratō la bo-setšhaba lōna le ke ke la kgaoga neng le neng; ke pontšhō le tšhupagalō ya Mmopiotee.

Mogologolo o re:

"Lehu ke mohlotswana wa makgothadiraa",
le lebane mang le mang; ke mogahlanyi wa bahloyani; ke mopipaditshêlê le mahufa, le ge e le morutluludi wa metse gomme malapa go šale thogoro(matlawa); lōna ga le age, le ya thubaganya, bana go lediwe sa kgonarō gomme thatō go phethegile ya mongwatšohle.

- Ka moka tše bušago mōya rêtang Jehofa - Psalema 150:6.

Go dirwa eng mafelelong a kōma go dialoga?

Mogologolo o itše a itshetlêla seêma a re:

"Ke ntaa maloma a fodiša; ke nta ya malomêla kobong".

Putšhišo ye, e hlokometše(sic) ya lemogwa ke monna wa bagologolo, a lemoga maanô a pušo gore bahlabani ba gagwê ge ba bowa go fenya, o tlemegile go ba lumiša gore le ka engwe ntwā ba be le mafolofolo go ya tlhabanong. Ge kgoši e sa hlabiše le go lumiša madiraa a gagwê, naa ka moswane ge go rapja diraa, go hlabja mokgoši, go ka ya mang? Ka gore ba tseba bojatô le go kônana ga kgoši ya bôna; ga go monna goba lesogana yo a ka tšeago marumô ka kgôtlôpô, a letša phalafala; ka moka go tlo bolêlwa la 'aa go hlabanêlwa mang? Sôna seja-sefoghlamolomo-ka-molôra sei! Aowage! Nna ngwan'akê a ka se yê go hwêla lefêêla!'

Mephatho ya hlatlagana e a loga, gomme a humetše matla a bana ba rena, a diretšwe dikago le diloba matsôgô a babolodi ba aloge, ba tšwe ka kgôrô ba ethwele megônô; e ka ba ke kgoši ya mohuta ofe? Aowa! Rabatome a sewe! Mokgwa le molaô wa Sepedi, dialogane tša bodikana goba bogwêra, kgoši o tlemegile go lumiša mphathô ka moka, ka go ba hlabiša ka kgomo mabapi le ka tekanyô le palô ya masogana a mphathô owe.

171 Re ba kwele bomakgolo le borrawešu, ge kgoši e sa hlôkô-mêlê, ba leagô ba ka nyapoga komeng ya gagwê, gwa išwa bana hlagile(sic) dikomeng tša magoši a mangwe, gomme ya gagwê ya goboga. Le rena batswadi re leboga bana ga ba phêtha thatô le mokgwa wa Sepedi, lapa lefe le lefe, go hlabiwa kgomo goba phôôkô goba kgapa, go leboga kgôrôgô ya ngwana, gomme badimo ba thabê le rena. Ge motswadi a sa goroše mmolodi ka sehubatšwa, bohle ba motse ga go be kgônônô gore naa yo Ramaube ngwana yo wa morwedi wa Lekgalake molato ke'ng. Ba-moloko ba o nyakurêlê, o hwetšwe, gomme a laetšwe le go lemošwa mokgwa le molaô, a lahlišwê matêpê goba go hwirihwišwa; ka gore ngwana yo wa gagwê o sepela malapeng a batho mmôgô le bagwêra ba gagwê gomme

a ija a khora o re go reng? Bauba a Ngwato!

Tsela ya leagô šeê: Bjale Ramaube o laetšwa a tseba gore nang le neng a tle a rute ba bangwê. Re be re anêgêlwa ga re see masogana, gomme re fo kwa ka ditsêbê. Mehleng yeno ke rena badiri ba wôna mokgwa le molaô woo; re boifa go ba wa kgobošo ka gare ga banna le basadi. Gomme le mekgwa ya Sejakane e fo ba bjalo, ge leseya le kolobetšwa go dirwa 'tea-party'; masogana goba methepa dikamogelong kerekeng, go dirwa lethabišo go hlabiwa seruiwa go thaba mmôgô le bameloko le bagwêra. Ke 172 mokgwa woo le Majakane ka moka ba o ratago ka gore re re: bagešu, tlaang lethabong le nna ke tswetše goba ke godišitše motho. Ka baka lewo mekgwa ya toka, yewo e sego ya ditirêlô tša powêlanthago, batho ba tsebô ya puku goba bodumedi, le bôna e bônwa leagô la lethabô go badimo le bohle ba sa lego lefaseng nameng.

Majakana a kgonthenthe a gananan le tirêlô ya maaka a bitšwago kôma e lego maanô a go ja matla a bana ba batho ka bofore; kgale naga ya Bopedi e fahlilwe, a go fahlologwe le-tšatši le hlabile!

O sa fele a rianô Thamaga ya Mabjana, a re:

"When I was a little boy,
My mother kissed
My head, now
I am big; I 'm listen
to the bell gong!"

Kgošikgolo Sekhukhune sa bobedi o a fele a re: 'Bana ba motho ba swarana ka matsôgô, ga ba eyaa sekolo le ge ba bowa ba betoga ba swarane, e le samma a reyê gae!'

Bjalogê, anke o ntlhathollêlê gore naa lebaka ke'ng go tšhungwa(tshungwa) ga mphathô? Aowa, ke therešo, bana ba mehleng

e tlaago le bōna ba tle ba tsebe le go bōna ditirō le mekgwa ya kgalekgale ya borakgolo, gore le bōna ba be ba na le 173 tihōkōmêlō bothakgeng le mašaeding a bōna. Go tshuma sediku-diku se sa mphathō go na le maboyi a mabedi: leboyi la pele ke go topja ditšhila; poiifō ya bobedi ke go nyapolwa maaka a dikgwele-boretha tša bošego le mosegare tša babolodi, gomme ka moka di swanetše go tshungwa ka mollo, go timeletšwa gore di se ke tša tsebja ke mašoboro le mathumaša, mphōhlō o sa bollago. Mphathō o tshumiwa ka tihōkōmêlō gore go se šale sešana le ge e le setsibana sa lekgeswana goba mankgeretlana a morepjana goba phatenyana goba setsēkana sa lešelana. Bahlokamedi baa ba na le boikarabêla(sic) ge go ka rotoga goba go hwetšwa se sengwe se retetše se sa swa gabotse ka gore basepedi ba tlo bōna kōma. Gomme kōma ya Thulare ya gobošwa, ya lemogiwa ke bana. Ka baka lewo, go tshuma mphathō ke taêlō ya kgokgothele gore kōma ya kgoši e se nyapollwe ke bohle.

Putšhišo engwe e re: mephathō ya kōma e mebedi: ke wa thabeng le wa molaleng. A efo tshungwa ka moka mafelelong naa? Gabotsana, le ge kōmana ya bogwêra e na le dirōtha, 'mme e rōbala ka dithupantlong ka magorong, gomme tšohle tšeo(tšewo) e bego e le kholêgō ya bona di swanetše go tshumiwa gōna serotheng - ke motshaa epoloke!

Mekgwa ya dikōma: medirwana ye, le ge e be e dirêlwa sufing, eupja pôtêgō e be e le sehlora sa bohle ba tšwago komeng; go se mmolodi yo a ka go re kōma ke'ng.

Lehu la motho, le tumêlô ya bagologolo e be e le'ng?

Putšhišô ye ke manmati(sic), e ka se hlôkwe pukung efe le efe, yewo e kgwathago mekgwa ya borakgolokhukhu, gomme re hweditšego borrawešu ba e hlokometše, e le hlora sa kukuta ya therešo ya bona.

Lehu: Lehu la motho go tumêlô ya borrawešu, re ba kwele ge ba re motho o ile go badimo, e le se ba dumelago sôna; eupja ge motho a ehwa ka bolwetšhi, go be le kgônônâ gore o loilwe; ge a ehwa ka kgobalô ya kotsi, ba re ke dineêlêla tša bahloyi. Ge mokgalabje goba mokgekolo a tšofetše kudu gomme a hwa, ba re badimo ba mmiditše, o khutšhitše, le ge go feta e be e le go gatwa goba go gatikêlwa ke dikgomo mosehlelong. Gomme e le sôna sephêthô sa go thulamisetša motšofadikudu bodulabahu, gomme bošorokhutšhišo ye bo dirwa ke batho ba pelo e thata; ka ge mahlong a motho go sa swane le phôfôlô, re ba kwele. Re ba kwele borrawešu ga bophelo bo le gôna ka morago ga lehu badimong. Re ba kwele le ge ba re le metse e gôna, le mekgwa ya mesêhlêlô ya dikgôrô, eupja ga e bônwe ke mahlô a nama. Le ge borrawešu ba be ba sa kwa tša Beibele, eupja therešo ya bahu-badimo ba be ba na le tsebô, le ge ba hlokile mohlatholledi, ka gore dithutô tša bagologolo e be e le dinwanwane le meênô. Ge mopelotheri a

175 ka butšhišiša gabotšana nwonwane ye e rego:

"Kuwa! Ntsweng la morêna,
Go be go na le nogaana
e talatalana,
E nwago lebese ka lehlokwana;
E re lebese ke labo Motsoše.
Mangwale selemela-gole,
O gatile phiri mosela,

Ya gaba-gabêla Ntsweng,

E kwa tšhilo ya letsuku monate;

Ke rena manaila re tlile re batho ba Mananedi a Sebilo -
(mananetšane a godimo)".

Bagologolo baa, lege ba be ba šireditšwe, eupja nwanwane ye ya bôna, e na le kgôrôrô ya taba gomme ga se go ba thakêla ka gofe modiro wa noga o tsebagala gohle ka go hlokiša leagô le motho.

Bommawêšu le bôna ba re buditšê ba re: Manaila go hlolelwa batho ba ditšhepi ba go hlapa le go tlôla makhušana. Borrawêšu ba re Mananedi a Sebilo ke batho ba nyeumago, ke gore ba bantšhi ka kudu bjale ka segongwane.

Dinwanwane bagologolo e be e le difilosofi tša bagologolo. Mehlang ye ya rena e re ka baka la go hlôka tlhaologanyô ya tšôna, di tabogiwa bjaleka diloro, kganthe beng ba tšôna kgoori e be e bôna mootlwa.

Lehu kantle ga kgobalô goba go bclawa ka diatla, le ge e le dibatana goba go tšewa ke meetse le go wêla ihoo; ga e le malwetšhi goba tlhabanong, ke tshwanêlô le taêlô e lego godimo ga mang le mang, go senya dihlegêrê ka maloyi a matšwa, ke tapišegô.

Ke dife dithutômohola tša borakgolokhukhu?

Pele ga ge go newa tlhathollô ya bomme le rare, a ke go fe molaetša ka seêma se rego:

"Ga itše ya re ke lata naale;
ka botudi e tshwiwa mare".

Gomme ga e latile ka go šiša, e ya i fetiša, ka gore ga ba fele ba re mmala wa kgomo o gola namaneng, gomme ka kudu go be bjalo: batho ba fele ba re o fetiša mmagwê ka borôtô goba bothakga. Dithutomohola tša borrawešu šidii:-

a) Ga e sale go phatlogwa go sa gopolwego, borakgolokhukhu ba na le tsebô ya mollô wa tšhaana; gomme le mehleng yeno o sa tsebjwa. Le ge tšwelopele ya makgowa e fetiša ya mehleng ya borakgolo ba bona, gomme batho go sepelwa go noketšwe mollo ka potleng, batho go knutšhitšwe ka lefase ka moka.

b) Borrawešu re hweditše ba tseba go tološa mankwane le maswika a mangwe, go rulwa tšhipi le mehola ya malapa a bona, gomme e le banna le basadi ba etamolêla dibatana le mekgoši ya mabaka.

c) Borrawešu re hweditše ba bopa dipitša ka letsopa, tša mehola ya malapa le dikêkê, gomme le tsebô ya go letša letswai e lego lona mohola wa difêpa-mmele.

d) Borrawešu ba na le tsebô ya go aaga nyaakô le mengwakô ya go rōbala le ya dipolokêlô tša mehola le meholana ya malapa a bona bjalo ka banna le basadi.

177 e) Mengwakô e hlōngwa ka dikōkwane, e botelwa mabôtô, e dirilwe dikgōpe le dijakwane; e feriswa le go balêlwa, gomme e rulêlwa ka mabjaang a mehutahutana. Ba be ba sa dule ka matšaabeng goba maweng, e be e le banna le basadi ba metse le magoši a bona a tlhagô.

f) Diaparô tša mosegare le bošego le ditšwarô le tša botšhepi, e be matlalô a dibatana le a diruiwa - ke gore matlalô a dikgomo le diphôfôlô le dihuswane bo-pudi le bo-nku; le

makgêswa le dithethô e lego ditšwarô tša basadi; dintepa le tšôna ka matlalô a dikgomo. Lešela le be le se gôna, a bonwe ka Maporošiši le sethunya mehleng ya kgoši Thulare I, ge Bapedi go sa agilwe gaye Mogokgomeng Tubatse pijana ga 1726.

g) Dikgôrô le malapa a agêlêlwa bjang?

Dikgôrô e lego madulô a banna le moo go rethenywago le go ahlola ditshêlê tša leagô, di epeletšwe mafata ka bothakga, i(sic) bile a betlilwe botšhepi bjoo lešaedi le boifago go tshwêla mare. Sebešo sa banna ga go dumêlêlwa go tshwêla mare goba sehuba ka go sôna. O bônwa letšopja le bothogošwahla. Malapa ageletšwe ka diphawô, ka mahlaka a mabêlê le maotša, a thelegetšwe ka mahlaku(diphatana) le ka mahlakanoka a khwiti tša Tubatse, Lepelle le Lepellane. Ke ge naga e sa na le mmuša, pula e sa hlookwe - mehleng yewo.

178

h) Mašemo le dirapana e lego motšouija, go be go dirwa bjang; go thôngwa neng go lengwa? A ke re dirapana di be di thomiwa pele go lengwa, pele ga kgwedi Phupu yewo e bego tsibja ka ge Mankgodî a tšo bowa thopeng ya ponapona; le tše dingwe dinonyana go swana le mokgwatha le leribišî(owl). Gomme ga botsebotse peu e be e laolwa ka kgwedi ya Ngwatobošego, gomme ka Phupa bohle batho ba lokologile go fatêla peu mašemong a bôna, ka taêlô ya mošate mabapi le sekgaa sa ngwaga - go lengwa ka mokgwa le molaô wa Sepedi gomme o sa tshelwê. Ge monna a ka tshela molaô wa peu, e be e le bonyatšhi bja thokgô(contravention) ya mokgwa le molaô wa setšhaba - tefešo e be moputso wa mosenyi.

1) Tlhômôganô ya tlhômphanô e le go šuthêlêlana ka mephathô (regiments), le ge bana ba ka hlatlamana ka lapeng, go swanetše goo bolla pele yo a go bêlêgwa mathômô ka go latêlana ga mephathô; gomme bašemane le methepana go fo ba bjalo, ke mokgwa le tlhagô ya Babinanoko.

Ka mabaka a mangwe, ge mohlomongwe motswadi a bōna ngwana wa gagwê a godile, gomme a šywa ke mabaka a ka mo dumedišetše(sic) mošate, gomme a dumêlêlwa go mo iša hlagile komeng tša barwa ba Thulare. Molaô woo le wōna o kotsikgolo ga o sa begêlwa kgoši. Ke molaô wa mokgwa setšhaba. Mokgōmanamogolo kgošana Phathudi
179 Morwamotšhe Sekhukhune a lefišwa pholopedi 1945, a ahloiswa le go rengwa ke selêpê ka tonakgolo mokgōmana Makwatanyane Sekhukhune Sekwati, ka molaô wa banna ba kgōrōkgolo ya Marota, Babina-noko ya Mohlaka-Marolê.

Naa moswarêlabogoši a lefišwa pholo tše pedi e le ka baka lang? Kgaitšedi wa malapa, e lego mohumagatšana Ntleleng Morwamotšhe Sekhukhune a be a tšhabetše hlagile go kōmana ya basadi ka Marolê ya kgošana Moêpadiraa Lethiba Mampuru, gomme mothepa wo o latetšwe ke mathumaša a palwana ka mokgwa le molaô wa Sepedi - ke gore 'e ka ruta butšhi', molaô ga o bêbê bjaanabja-kgoši.

j) Anke o ntlhathollêlê: ge ngwana a išywa hlagile, go dirwa bjang ke batswadi? Aouwii! Nthweše e fo swana le ntholê, gopola sešma sa borakgolo se rego:

"Morakadi laêla matsaaba morago, melete pele i šibile,
morago mabowêla!"

Ke gore nthweše e tlo ba seloba ka sehuswane, gomme ntholê le yōna go kgoši yewo le yēna ka sehuswane. Mehleng yeno, go na le kimollogo e kgolo ka gore go lōbja(sic) ka huswane sa potleng e lego tšhêlêtê, motho ga a sa tšama a aroga tsela goba go rakediša.

Mogologolo o boletše a re:

"Ga go mohlopi o sa nego, le mepipi ka moka e ya tlôtlô-rêga", lehumô le fatwa bathong, šabašaba go fatiwa le monola.

A ke o raroliš ka diruiwa le diphōfōlō fa Sekhukhune-land; bjang?

Tlhathollō go putšhišo ye, ga e laodišwe fēla ka baka la go botšwa, aowa, ka seripana ke go boboni bja maahlō. Borakgolo banna ba mphathō wa Manala a Thaba-Phiring, kuwa ga Masemola, ba re ge go sa agilwe gaye Mogokgomeng Tubatse, leruwō la kgomo le la dihuswane e lego tše: nku le pudi, i kile tša betana ka mašakeng; diruiwa di kile tša ba gōna kudu gomme naga le yōna e sa le lešoka la mehuta ka moka ya diphōfōlō le dibatana le yōna tau e sa kgeritla gomme mekgoši ya bo-sebatakomo e sa pšhwe.

Dibatana tše go lwiwa natšo ka lerumō le selēpē, gomme e sego mohuta wa dilēpē tša mohuta wo wa Kirimišitwane, aowa; diletšwana tša bo-Ramaube le Malatši.

Meraka ya diruiwa: Diruiwa di be di sa tlwašlégē, meraka melapong ya khwiting tša Tubatse le Lepelle ka baka la ditau le tše dingwe majadiruiwa, bokaone meraka e be e le ya Madikane; gomme ntshe le Thulare I ge e le lesogana a dula meraka gōna. Lebaka la masogana go dula le go diša diruiwa, e le ka baka la go šireletša dibatana, le mekgoši e mengwe ya ba e kago ba bahlakudi bošego goba mosegare.

Ka gaye Ntswaneng: Leruwō ka Tšate ge go kudugwa(khudugwa) Phiring, mohlape o mogolo e be e le wa mošate o dišago ke kgoši
181 Sekhukhune I ka taélō ya tataagwē, gomme dikgōrō tše ntšhi tša Marota leruwō le be le se nene, gomme ya re ka gore naga ye ya dilōkō(dilokong) e na le amušo, diruiwa tša kōkōtlēla ka bjakō. Meraka e megolo ya mošata(mošate) ya ba wa Ditlou le Marutla, kantle le wa gaye wa go gamēla bana maswi le go rita lefēhlō le go dira matshošwane - ke gore mahura a lefēhlō(butter).

Diphōōfōlō: nare, kgokong, thōlō le phala e be e le bohwa bja naga ye; tšhukudu le kubu le tau di sa bōnwa le go kwiwa mahlakanokeng a tšona noka tše kgolo Tubatse le Lepelle, gomme ka gore ka ngwaga woo, 1842, go swerwe dithunya tša moswate, mantshētshē goba ntetēlē, go tšhošetšwa ka tšona le me- kgoši e mcngwe; le ge kgoši Sekhukhune I a ile a hwetšwa molato wa go lefišwa dikgomo tše diketepedi(2,000), e filoba mathata a manyane ka baka la maruwō a setšhaba, yōna kgōrō ye ya Marota. Naa kgoši ye e be e sentše eng? O be a robile kwanō(agreement) e dirilwego magareng a setšhaba sa Bapedi le 'Die Volksraad van die Lydenburg Republiek(bōna go Thamaga ya Mabjana rekhodo No.1 kgaoganyō 28, letlakala la 78). Leruwō le setšhaba le ile la thusana, le go senyega kudu ka ntwakgolo ya 1877, ge Maburu le Maisimane a phumphanya mmušo wa Marota fa Sekhukhuneland.

Ge setšhaba sa Marota se tšo towa Kgono(Brakfontein, Grob- 182 lersdal) ka ngwaga wa 1880-1882, leruwō la Marota le be le balwa ka dikgōrō, kudu le bokaonene e be e le kgōrō tše: Madikweng, Makweng le Mabjaneng le Manaleng le Phala. Leruwō le ke lōna la go senya kemohlomphegi morēna Abel Erasmense le ge mokgōmana Malapane le Kitshimiša le Mathwalane ba mo rēta ba re:

"Ke tshetshilisa ngamane,
Ke matubula tuuzana;
A tubula kgomo ya besutu.
We lefu limhlophē nje,
Ga mashōba ezingomo".

Ebile mathōmō a thōnō ya Marota ge re khudugēla Strafland, 1894, ke ge Marota a ekgonere; gomme i filore ka gore batho ba kgōna go tšama ba šunyetša, gwa se hlōkēgē bolōkō bja go kgopa fase: le ge bolwetšhi bja dikgomo bja tla ka matla, bjo ba bego

ba re ke Rêndêpese goba matšhōna; gomme morago gwa kokotletšwa gape go fihlêla ntwā ya Maburu le Maisimane(1877-1902).

Go fihleng ga Marota mo Strafland, Mohlaletse, go hweditšwe diphōfōlō tše di sa le gōna: dikgokong khwiting ya Lepelle gōna mo mehleng yeno go lengwago mašēmō awo a bitšwago 'scheme'. Gomme e be e sa le lešōkašokeng, gōna mo gwa go agiwa lebēnkêlê la ga Tantshe, mehleng yeno ba rego ke 'Apel Post Office'. Dithōlō e be e le tše dintšhi ka moka dithaba tše: Tsokatlou, Phêpane, Kwaanō, Magaregareng, Segolo le Lemaswe.

183 Ga e le diphōfōtswana bo-matlabo, phuthi, pudubudu, komi le hloolo le mmutla - le tšōna di hufile ka go bolawa ka go hlōka kgopolō ya bokamosō.

Ge ke kgwatha gape mabapi le leruwō la dihuswane, go hlomola pelo go laodiša. Re fihlile gōna mola mohlomphegi Major D.R. Hunt, ge a hlatlagêla banna ba kgōrwana ye kilego ya phafoša mohu mokgōmana Bokgobêlō, e bego i tsibja ka la 'Bopedi Advancement Association'. Major a re: 'Kgoši Sekhukhune, ke leboga banna baa. Nke lehono nkabe e ba mathōmō a bokomosasa mo nageng ya ga Sekhukhune. Naga ga e tswale, go tswala batho le diphōfōlō" - 1922.

A nke o arabêlê mokgomana Raboditsane le banna ba kgōrwana ya 'Vooruitgang'. Nyageng ye ke ge dithōlō le matlabo a sa thunywa ka malešêšê(happy Valley). Lehono ge motho a le kgorong ya monna wa Matuba a Lepōō, ga a lebeletše bodikêlatšatši Thabana-sešu, o bōna kgomo ga e sepela le mokutwana wa mašemong. Naa lebaka ke'ng? Naga ga e tswale, go phêthagala taêlō yeka ya mmopi a itšego a re: 'Atang le ntšhifale, le tlaleng lefase, le bušeng diphedi ka moka'. Lemoga diphōfōlō ga tša fiwa kgopolō; kgopolō e felwe motho fêla. Bjalege, kgopolō ya phōfōlō ke

lehu le tlala fêla, gomme motho ke moakabele le radiakanyô;
motho ke mofilosofi, o felwe tsebô ya mabaka le mehlaa.

Senamane ke ka baka lang o(sic) le moilwa go diphedi?

'Bauba a Ngwatô a Bauba a Phaahle!' Gwa rialo lengaka-
baloyi, 'Senamane ke leina la mohlare, gomme o bitšwa bjalo ka
seka sa wôna ka gore o lla bjaleka namane ya lebôtlanyana.
Mohlare woo batho ba o šikologa ka go o tseba, gomme diphôôfôlô
le dinonyana le dibatana di se nago tsebô ka maahle, tsebô ya
tšôna e lego nkô, o wa di bolaya i bile o bolaya le magôtlô.
Morithing wa wôna go bokanwe marapô(mašapô) a mehutahutana, le
la motho goba batho aa hwetšwa. Mohlare o feta mehlare ka
moka ka matla a mamelamelane(magnet). Sefe le sefe se ka
tsênago ka tlase ga morithi wa sôna, se a hwa lehu; ga se
dulwe ke selô.

Dingakangaka ge di nyaka pheko ya sôna goba segapi sa
wôna, se phapha ke monnanna wa bongaka bja dingaka tša kgonthe-
nthe, e sego mangakathethô.

Mohlare wo senamane, o bônwa khwiting ya noka Lepelle,
gomme le kuwa mošola Borôka le go sobêlêla la Phalaborwa.

Mohlare wo mangakadipheko ba re o na le kotsi e kgolo go
moswari wa wôna: sa mathômô ge motho a eya go phapha pheko ya
sôna, e tlo re o sa le bokgujana bja diêlê tše makgolo a selê-
lago, o dule fase o tšolê makgeswa; o hlobolêlê o be mapono-
pono go swana le ntlhwamakhura. Gomme o telekantšwe ka ditele-
185 kanywa tša bo-mmankgôkgôthô, bôna mankgakhwêpane, gôna o ka se
tenta ka selêpê, gwa kwala mokgoši-sello sa namanyana. Ge o le

monna o tlo ba mabowalekgomo.

Lemoga: pheko ye ga e tsênê ka kgôrô goba seferô goba pherwana e se ya fôtlwa, gomme phôtlô ya yôna e ya lôbja(lubja). Naa i lobja kaang? Pudi goba nku, bjang? Ke gore e hlabêlwa sedimo; go diriwe bjang? Sedimo se, o tlo tšeya meshwathi le madi wa go se fôtlwa gomme ya ba gôna se ka tsênago ka ditsêna-batho. Ge taêlô le mokgwa wo o sa phethagatšwa, lehu le tsene ka gago le malapeng a leloko leno; gomme koša bja(sic) botšopja le boloyi ke leina la gago, gomme o rerešetšwa.

Hlôkômêla gapegape gore mohlare woo, le Makgowa ba o tseba ibile leina la wôna ba o bitša gore ke 'wonderboom'(mohlare wa dimakatšo gare ga mehlare ka moka ya lešôka, o sa dulego ke selô, go sa khutšego selo morithing wa sôna. Naa wene o gopola'ng ka mohlare o bjalô?

Ge o hlatholiwa ka dilebanya goba dipapetšo, go ka lebanywa gore ke kgoši ya tlhôkaleagô, e tsebja ka monkgô(medirô) ya gagwê.

Mohlare wo ga wa rutwa. O medile e le peu ya mohuta owe, gomme o tlo fo dula o le ka wôna mokgwa owe neng le neng; di-phôôfôlô le dibatana le tšôna di tlo ba tša o lemoga ka gore batho bona ke boselaiwa ga e sa le ba laiwa ntweng Moletshi (Moletsi).

Pewô ya kgošigadikgolo Mankopodi Thulare Sekhukhune

Segopotšo se sa seantlô kgošigadikgolo Mankopodi Thulare Sekhukhune, se rebêgwa mo kgaoganyong ye, gomme tiragalô ye e

186
cont.

tlo ba moholamogolo go ditlogolo tša neng le neng go bohle bana ba teng ya Thulare, go gopola letšatši la masomenne a kgwedi ya January ka ngwaga wa seketetee makgolosenyane masome-tshelasenyane(1969). Mabohlatse a go dirêga le go tiišeletšo(sic) ka batsetabagolo ba mmušš wa 'Republiek van Zuid Afrika', selebaneng sa setšhaba le magoši ka moka a Babinanoko, -phuthi le -tau, šibaa:

- 1) Mohlomphegi Ngaka W.W.M. Eiselen
- 2) " morêna V.M.P. Leibrandt
- 3) " Lt. Kolonêlê W.E. Kotz
- 4) " morêna B.J. Liebenberg.

Ka moka ditaš le tša mekgwa le melaš ya bagologolo ši hwetšwa go tšwelopele Volume 10 number 4 ya Moranang 1969, letlakaleng la 99-101 le 103. Dikgoši tša Bopedi ba tlilego šibaa:

- 1) Kgoši Tsêkê Mabowe Masemola
- 2) " Michael Morêwane Ntabane Riba
- 3) " Motodi Sekhukhune Morwamotšhe
- 4) Kgošigadi Victoria Thoro(metšane) Dinkwanyane
- 5) Kgoši Stephen Potlake Phasha
- 6) Kgoši Sekwati Malekutu Mampuru.

Badiredi ba kgobokanš:

- 1) Mokgōma James Mabowe Sekhukhune Morwamotšhe
- 2) Mosêhla Sekhukhune Morwamotšhe
- 3) Moruti Philip Sehulele Mampuru.

= 24th January, 1969 =